

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СЛИВКА ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 342.951

**ПРИМИРЕННЯ СТОРІН В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право
(081 - Право)

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

В. В. Сливка

Науковий керівник – Білаш Олександр Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ»

АНОТАЦІЯ

Примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – «Закарпатський інститут» ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Ужгород, 2021.

Дисертація присвячена формулюванню теоретико-методологічних засад примирення сторін в адміністративному судочинстві та наданню пропозицій щодо вдосконалення адміністративного законодавства України в цій сфері в умовах євроінтеграції.

В роботі визначено поняття та особливі ознаки примирення сторін в адміністративному судочинстві. Встановлено, що мета примирення сторін, як процесу, виявляється в поступовому досягненні сторонами публічно-правового спору реального консенсусу з приводу вирішення спору, а, як результату, – в результативному вирішенні матеріально-правового спору шляхом примирення. У цьому сенсі примирення сторін виконує комплекс завдань (створення умов для діалогу між сторонами спору; формування в рамках переговорів сторін конкретної моделі взаємних поступок, які вони усвідомлюють, бажають виконати таякі перевіряються судом і затверджуються, стаючи обов'язковими для сторін) і функцій (організаційну, стимулюючу, аналітичну, інформаційно-комунікаційну, контрольню-наглядову, виховну та профілактичну).

Систему принципів примирення сторін в адміністративному судочинстві складають: 1) загальноправові принципи; 2) спеціальні принципи вирішення справи шляхом примирення (наприклад, прозорості та інформативності вирішення справи шляхом примирення; диспозитивності, конструктивної змагальності сторін спору; обов'язковості набуття чинності умов

примирення після їх затвердження судом; розумності строків вирішення справи і т. д.); 3) особливі принципи, що стосуються: а) якості, особливостей вирішення спору шляхом примирення (принципи доступності та ефективності; б) добровільності участі у вирішенні спору; добросовісності усіх учасників процедури вирішення спору); характеристики якостей примирителя (зокрема, принципи компетентності; незалежності, неупередженості примирителя; дотримання вимог конфіденційності).

Встановлено, що суб'єктний склад примирення сторін виявляється у трьох моделях: «простій» (сторони спору; суддя, який здійснює контролює примирення, затверджує умови примирення); «відносно ускладненій» (сторони спору; суддя, що схиляє сторони до примирення та/або повноцінно виконує роль примирителя); «ускладненій» (сторони спору; суддя; примиритель). У сучасній Україні має місце «проста» модель суб'єктного складу примирення сторін, яка характеризується окремими риси «відносно ускладненої» моделі; але водночас в ній закладено потенціал до трансформації в «ускладнену» модель суб'єктного складу примирення сторін.

Визначено комплекс підстав і умов вирішення спору шляхом примирення в адміністративному судочинстві. Систему таких умов складають: 1) позитивні умови (наявність публічно-правового спору та подання позову про його вирішення; цілісність добровільних намірів сторін спору щодо спроби примиритись, реалізації конкретної моделі примирення під час переговорів та на момент затвердження умов примирення; доступність вирішення спору шляхом примирення; реальність і раціональність узгоджених умов примирення; наявність у суб'єктів, які подають заяву про примирення, належної міри правосуб'єктності); 2) негативні умови (невідповідність завданням адміністративного судочинства у вигляді порушення інтересів третіх сторін; закону). Системою підстав охоплено: нормативну (норми законодавства про

примирення сторін та про статус суб'єктів, які є сторонами спору), фактичну (здійснення сторонами публічно-правового спору дій з набуття та реалізації права на примирення) та процедурно-процесуальну (клопотання, заява про примирення, ухвали суду, які обумовлюють виникнення та реалізацію права на примирення).

Стадіями реалізації процедури примирення сторін в адміністративному судочинстві є: 1) неформальне та формальне ініціювання та початок процедури примирення; 2) переговори, в яких сторони складають спільну заяву про примирення сторін; 3) подання на затвердження та затвердження заяви про примирення сторін, на якій суд: пояснює сторонам наслідки судового рішення у зв'язку з примиренням сторін; перевіряє наявність усіх умов і підстав для вирішення спору шляхом; затверджує умови про примирення закриває провадження у справі чи відмовляє у затвердженні умов про примирення та продовжує судовий розгляд справи.

Узагальнено основні актуальні проблеми в досліджуваній сфері та сформульовано комплекс конкретних пропозицій щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві, враховуючи відсутність в ЄС універсальної моделі примирення сторін публічно-правового спору та фрагментарність регулювання примирення сторін в державах-членах ЄС, а також беручи до уваги позитивний досвід Франції, Іспанії та Німеччини. У рамках судово-правової реформи в Україні, що повинна здійснитись у період з 2021 по 2025 роки, доцільно: 1) розробити та прийняти проект Закону України «Про примирення сторін спору»; 2) розробити та прийняти проект Закону України «Про внесення змін до законодавства України щодо вдосконалення примирення сторін адміністративного судочинства», яким будуть внесені зміни до Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС), зокрема: визначено ключові

категорії, що використовуються у відносинах з приводу примирення; викладено главу 5 розділу II КАС України у новій редакції та доповнено Кодекс главою 5-1 «Примирення сторін», що міститиме статті, якими визначатимуться мета, завдання примирення, сфера застосування процедури примирення, правовий статус сторін спору, судового примирителя та третіх осіб, порядок примирення сторін, особливості затвердження умов про примирення сторін та виконання сторонами умов примирення; 3) доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) ст. 172-8-1-1 «Незаконне використання інформації, що стала відома примирителю у зв'язку із виконанням службових обов'язків»;

Ключові слова: судове примирення, адміністративне судочинство, сторони публічно-правового спору, досвід держав-членів ЄС, пропозиції, судово-правова реформа

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Сливка В.В. Основні ознаки примирення сторін в адміністративному судочинстві. *Право та державне управління*. 2019. № 2. Том 1. С. 266–271.
2. Сливка В.В. Загальні та спеціальні принципи примирення сторін в адміністративному судочинстві. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 3. С. 228–232.
3. Сливка В.В. Позитивні умови вирішення спору шляхом примирення в адміністративному судочинстві України. *Visegrad Journal On Human Rights*. 2021. № 1. S. 218-222.
4. Сливка В.В. Цель и задачи примирения сторон в административном судопроизводстве Украины. *Правові новели*. 2020. № 12. Том 2. С. 52–56.

5. Сливка В.В. Поняття та система функцій примирення сторін в адміністративному судочинстві України. *Право і суспільство*. 2020. № 3. Том 2. С. 35–40.

6. Сливка В.В. Актуальні проблеми адміністративно-правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві України. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 4 (70). Том 2. С. 47–52.

7. Сливка В.В. Пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання статусу суб'єктів процедури примирення сторін в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2021. № 49. С. 86–90.

8. Сливка В.В. Система підстав примирення сторін в адміністративному судочинстві. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 13–14 квітня 2018 р. Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 89–93.

9. Сливка В.В. Поняття примирення сторін в адміністративному судочинстві України. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 14–15 червня 2019 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 116–118.

10. Сливка В.В. Соціально-правове значення примирення сторін в адміністративному судочинстві. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 6–7 березня 2020 р. Харків : ГО «Східноукраїнська наукова юридична організація», 2020. С. 80–84.

11. Сливка В.В. Правовий статус сторін публічно-правового спору, що примиряються. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори*

розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р. Запоріжжя : Запорізька міська Громадська організація «Істина», 2020. С. 87–90.

SUMMARY

Reconciliation of the parties in administrative proceedings in the context of Ukraine's European integration. - *Qualifying scientific work published as a manuscript.*

Thesis for the scientific degree of Candidate of Juridical Sciences on specialty 12.00.07 “Administrative law and process; financial law; information law”. - "Transcarpathian Institute" PJSC «Higher education institution “Interregional Academy of Personnel Management”, Uzhgorod, 2021.

The dissertation is devoted to the formulation of theoretical and methodological bases of conciliation of the parties in administrative proceedings and to the proposals on improvement of the administrative legislation of Ukraine in this sphere in the conditions of European integration.

The paper defines the concept and special features of conciliation of the parties in administrative proceedings. It is established that the purpose of conciliation of the parties, as a process, is manifested in the gradual achievement by the parties of a public law dispute of a real consensus on dispute resolution, and, as a result, in the effective resolution of substantive dispute by conciliation. In this sense, conciliation of the parties performs a set of tasks (creating conditions for dialogue between the parties to the dispute; formation in the negotiations of the parties a specific model of mutual concessions that they realize, want to perform such , stimulating, analytical, information and communication, control and supervision, educational and preventive).

The system of principles of conciliation of the parties in administrative proceedings are: 1) common law principles; 2) special principles of resolving the case by conciliation (for example, transparency and informativeness of resolving the case by conciliation; dispositiveness, constructive adversarial nature of the parties to the dispute; mandatory entry into force of conciliation conditions after their approval by the court; reasonable terms of resolving the case, etc.); 3) special principles relating to: a) the quality, features of dispute resolution through conciliation, (principles of accessibility and effectiveness; b) voluntary participation in dispute resolution; good faith of all participants in the dispute resolution procedure); characteristics of the qualities of the conciliator (in particular, the principles of competence; independence, impartiality of the conciliator; compliance with the requirements of confidentiality).

It is established that the subjective composition of conciliation of the parties is manifested in three models: "simple" (parties to the dispute; the judge who supervises the conciliation, approves the terms of conciliation); "Relatively complicated" (parties to the dispute; a judge who persuades the parties to conciliation and / or fully performs the role of conciliator); "Complicated" (parties to the dispute; judge; conciliator). In modern Ukraine there is a "simple" model of the subjective composition of the reconciliation of the parties, which: is characterized by certain features of the "relatively complex" model; but at the same time it has the potential to transform into a "complicated" model of the subjective composition of the parties.

A set of grounds and conditions for resolving a dispute by conciliation in administrative proceedings has been determined. The system of such conditions consists of: 1) positive conditions (the presence of a public law dispute and filing a lawsuit to resolve it; the integrity of the voluntary intentions of the parties to the attempt to reconcile, the implementation of a specific model of reconciliation during negotiations and at the time of conciliation; ; reality and rationality of the agreed conditions of conciliation; the presence of the subjects who apply for reconciliation, the

appropriate degree of legal personality); 2) negative conditions (inconsistency with the tasks of administrative proceedings in the form of violation of the interests of third parties; the law). The system of grounds covers: normative (norms of the legislation on conciliation of the parties and on the status of subjects who are parties to the dispute), factual (implementation by the parties of public law dispute of actions on acquisition and realization of the right to conciliation) and procedural (petition, statement of conciliation, court rulings that determine the emergence and exercise of the right to reconciliation).

The stages of implementation of the conciliation procedure of the parties in administrative proceedings are: 1) informal and formal initiation and initiation of the conciliation procedure; 2) negotiations in which the parties make a joint statement of conciliation of the parties; 3) submission for approval and approval of the application for conciliation of the parties, in which the court: explains to the parties the consequences of the court decision in connection with the conciliation of the parties; checks the existence of all conditions and grounds for resolving the dispute by, approves the terms of conciliation, closes the proceedings or refuses to approve the terms of conciliation and continues the trial.

The main current problems in the research area are summarized and a set of specific proposals for improving the administrative and legal regulation of conciliation in administrative proceedings, given the lack of a universal model of conciliation in public law and fragmentary regulation of conciliation in the EU member states, and to take into account the positive experience of France, Spain and Germany. Within the framework of judicial and legal reform in Ukraine, which should be carried out in the period from 2021 to 2025, it is advisable to: 1) develop and adopt a draft Law of Ukraine "On Reconciliation"; 2) develop and adopt a draft Law of Ukraine "On Amendments to the Legislation of Ukraine to Improve the Reconciliation of the Parties to Administrative Procedure", which will amend the Code of Administrative Procedure

(hereinafter - CAS), in particular: identify key categories used in relations of conciliation ; Chapter 5 of Section II of the Criminal Procedure Code of Ukraine is reworded and the Code is supplemented with Chapter 5-1 "Reconciliation of the Parties", which will contain articles defining the purpose, objectives of conciliation, scope of conciliation, legal status of the parties, court conciliator and third parties, procedure conciliation of the parties, features of approval of the terms of conciliation of the parties and fulfillment of the terms of conciliation by the parties; 3) to supplement the Code of Ukraine on Administrative Offenses (hereinafter - the Code of Administrative Offenses), Art. 172-8-1-1 "Illegal use of information that became known to the conciliator in connection with the performance of official duties";

Keywords: judicial conciliation, administrative proceedings, parties to a public law dispute, experience of EU member states, proposals, judicial and legal reform.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	13
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИМИРЕННЯ СТОРІН В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	25
1.1 Поняття та особливі ознаки примирення сторін в адміністративному судочинстві	25
1.2 Мета, завдання та функції примирення сторін в адміністративному судочинстві	49
1.3 Принципи примирення сторін в адміністративному судочинстві	66
Висновки до розділу 1	81
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕДУРИ ПРИМИРЕННЯ СТОРІН В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	92
2.1 Суб'єктний склад процедури примирення сторін в адміністративному судочинстві	92
2.2 Умови та підстави примирення сторін в адміністративному судочинстві	111
2.3 Порядок примирення сторін в адміністративному судочинстві	129
Висновки до розділу 2	145

РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИМИРЕННЯ СТОРІН В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	150
3.1 Узагальнення проблем адміністративно-правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві України	150
3.2 Шляхи удосконалення адміністративно-правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України	167
Висновки до розділу 3	193
ВИСНОВКИ	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204
Додатки	231

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

<i>АРМА</i>	Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів
<i>ВККСУ</i>	Вища кваліфікаційна комісія суддів України
<i>ВР</i>	Верховна Рада
<i>ВРП</i>	Вища рада правосуддя
<i>ВС</i>	Верховний Суд
<i>Євратом</i>	Європейська спільнота з атомної енергії
<i>ЄК</i>	Європейська Комісія
<i>ЄКЕП</i>	Європейська комісія з ефективності правосуддя
<i>ЄКПНПП</i>	Європейський кодекс поведінки надавачів посередницьких послуг
<i>ЄКПП</i>	Європейський кодекс поведінки посередників
<i>ЄП</i>	Європейський Парламент
<i>ЄС</i>	Європейський Союз
<i>ЄСПЛ</i>	Європейський суд з прав людини
<i>ЗСУ</i>	Збройні Сили України
<i>КАС</i>	Кодекс адміністративного судочинства
<i>КІ</i>	Королівство Іспанія
<i>КС</i>	Конституційний Суд
<i>КУнАП</i>	Кодекс України про адміністративні правопорушення
<i>МАВАЮ</i>	Міжнародна асоціація вищих адміністративних юрисдикцій
<i>НАБУ</i>	Національне антикорупційне бюро України
<i>НАЗК</i>	Національне агентство з питань запобігання корупції
<i>РЄ</i>	Рада Європи
<i>СБ</i>	Служба безпеки
<i>США</i>	Сполучені Штати Америки
<i>ФР</i>	Французька Республіка

ВСТУП

Актуальність теми. В Україні активізувався процес поступового здійснення судово-правової реформи на період з 2021 по 2025 роки. Протягом цього періоду мають бути здійсненні заходи, спрямовані на забезпечення сталого розвитку судової системи та наближення засад функціонування системи правосуддя до координат функціонування цієї системи у державах-членах Європейського Союзу (далі – ЄС). Поряд із тим, останні судово-правові реформи, що відбуваються у державах-членах ЄС на виконання Директиви Європейського парламенту і Ради від 21 травня 2008 року № 2008/52/ЄС [188] (наприклад, реформа «Модернізація правосуддя в XXI столітті», що триває по сьогодні у Франції з 2016 року [170]), продемонстрували концептуальну зміну в ЄС розуміння ролі суду у вирішенні публічно-правових спорів. Метою цих реформ є вдосконалення правового регулювання альтернативних способів вирішення публічно-правових спорів, зокрема, шляхом примирення. Що ж стосується запланованої в Україні реформи, то нею не враховуються поточні тенденції трансформації системи правосуддя, ролі суду, що відбуваються у державах-членах ЄС в цій сфері.

Сучасне правове регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві в Україні характеризується численними проблемами, зокрема фрагментарністю регулювання, неврегульованістю стадій примирення сторін, відсутністю можливості залучення до процедури примирення судового примирителя і т. д. Наслідком цього є те, що сторони публічно-правового спору на практиці досить рідко використовують спробу примиритись, а саме примирення сторін в адміністративному судочинстві не спроможне повноцінно розкрити свій потенціал, виявити своє соціально-правове значення, зокрема, у вигляді зниження рівня конфліктності в публічно-правових відносинах, а також

розвантаження адміністративних судів, що тривалий час є актуальною проблемою функціонування цих судів[3; 4]. Таким чином, в процесі реалізації запланованої на 2021–2025 роки судово-правової реформи необхідно внести зміни до чинного законодавства, що вдосконалюватимуть стан правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві з урахуванням досвіду держав-членів ЄС. Утім, відповідні зміни законодавства сприятимуть вирішенню проблем примирення сторін публічно-правового спору, коли вони ґрунтуватимуться на сучасній науковій думці про примирення сторін.

Сутності та проблематиці примиренню сторін в адміністративному судочинстві вже приділялась увага декотрими юристами-адміністративістами, зокрема Т. О. Анцуповою, С. С. Білугою, І. Л. Желтобрюх, М. М. Заїкою, О. М. Здрок, О. М. Михайловим, О. Д. Сидельніковим, М. І. Смоковичем, О. В. Шеменевою та Л. Р. Юхтенко. Крім того, окремі аспекти альтернативних способів вирішення публічно-правових спорів, зокрема й примирення сторін публічно-правового спору, досліджували вітчизняні та зарубіжні учені, серед яких: О. М. Балашов, Б. Беландо Гарін (*B. Belando Garín*), Р. Боста (*R. Bousta*), К. Бухзер-Мартін (*C. Buchser-Martin*) Н. О. Васильченко, В. В. Гриценко, Б. Камарілло Круз (*B. Camarillo Cruz*), Х. Карбалло Мартінез (*G. Carballo Martínez*), А. Егурен Гурручага (*A. Eguren Gurruchaga*), К. Есплюгес Барона (*C. Esplugues Barona*), І. О. Корецький, Ф. Курвуазьє (*F. Courvoisier*), Н. С. Кучерук, Н. А. Мазаракі, Б. Монту (*B. Manteaux*), Д. Маррані (*D. Marrani*), Ж. А. Міріманов (*J. A. Mirimanoff*), Р. Ф. Мустафін, А. С. Новосад, А. Г. Пишна, М. Я. Поліщук, А. Сагар (*A. Sagar*), С. Сан-Крістобаль Реалес (*S. San Cristóbal Reales*), Ж.-М. Сове (*J.-M. Sauvé*), В. О. Тімашова, Т. Гарсія Товар (*T. García Tovar*), Д. Г. Фільченко та інші науковці.

Разом з тим, слід констатувати, що вітчизняними та зарубіжними ученими не було сформульовано універсальних підходів до розуміння сутності та засад

примирення сторін в адміністративному судочинстві, а серед вітчизняних юристів-адміністративістів досі не були сформульовані конкретні, комплексні пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України. Таким чином, практична потреба дослідження примирення сторін в адміністративному судочинстві додатково актуалізується браком теоретичних знань про примирення сторін публічно-правового спору в Україні та в державах-членах ЄС, а також про перспективи оптимізації правового регулювання відповідної процедури в умовах євроінтеграції України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затвердженим Постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» у 2015 році, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 року № 213-р.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у формулюванні теоретико-методологічних засад примирення сторін в адміністративному судочинстві та надання пропозицій щодо вдосконалення адміністративного законодавства України в цій сфері в умовах євроінтеграції.

Для реалізації зазначеної мети, необхідно виконати такі *завдання*:

- визначити поняття та особливі ознаки примирення сторін в адміністративному судочинстві;
- встановити мету, завдання та функції примирення сторін в адміністративному судочинстві;
- охарактеризувати принципи примирення сторін в адміністративному судочинстві;

- визначити суб'єктний склад процедури примирення сторін в адміністративному судочинстві;
- встановити умови та підстави примирення сторін в адміністративному судочинстві;
- розкрити порядок примирення сторін в адміністративному судочинстві;
- узагальнити основні актуальні проблеми адміністративно-правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві України;
- запропонувати шляхи удосконалення адміністративно-правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані із участю сторін публічно-правового спору в процесі примирення у адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України.

Предметом дослідження є примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження представлена поєднанням у процесі наукового пізнання загальнонаукових і спеціально-наукових методів, притаманних сучасній адміністративно-правовій науці. Історико-правовий та компаративістський методи дали змогу встановити та порівняти процес еволюції правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві в Україні та в окремих державах-членах ЄС (підрозділ 1.1). Формально-логічний та логіко-семантичний методи дозволили виокремити низку понять, зокрема поняття примирення сторін в адміністративному судочинстві (підрозділ 1.1), його мети (підрозділ 1.2), умов і підстав (підрозділ 2.2). Використання системно-структурного та функціонального методу сприяло визначенню системи принципів примирення сторін в адміністративному судочинстві (підрозділ 2.1), суб'єктного складу

процедури примирення сторін, а також порядку примирення сторін (підрозділ 2.3). Абстрактно-логічний та прогностичний методи уможливили теоретичне узагальнення основних актуальних проблем адміністративно-правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві України (підрозділ 3.1), а також формулювання конкретних пропозицій щодо вирішення таких проблем (підрозділ 3.2).

Нормативно-правовою основою роботи є Конституція України, КАС України, чинні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, що закріплюють адміністративно-правові засади примирення сторін публічно-правового спору. *Інформаційну та емпіричну основу* дисертації становлять європейські нормативно-правові акти, в тому числі законодавство окремих держав-членів ЄС (Франція, Німеччина, Іспанія), узагальнення практики діяльності як національних, так і європейського судів, статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній адміністративно-правовій науці системних досліджень, в якому комплексно з використанням новітніх досягнень правової науки аналізується стан та перспективи правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України. У результаті проведеного дослідження, сформульовано нові наукові положення й висновки, зокрема:

вперше:

– на підставі аналізу досвіду правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві України та держав-членів ЄС обґрунтовано, що суб'єктний склад примирення сторін виявляється у трьох моделях: «простій» (сторони спору; суддя, який здійснює контролює примирення, затверджує умови примирення); «відносно ускладненій» (сторони спору; суддя, що схиляє сторони до примирення та/або повноцінно виконує роль примирителя); 3) «ускладненій»

(сторони спору; суддя; примиритель). У сучасній Україні має місце «проста» модель суб'єктного складу примирення сторін, яка: характеризується окремими риси «відносно ускладненої» моделі; але водночас в ній закладено потенціал до трансформації в «ускладнену» модель суб'єктного складу примирення сторін (за прикладом Іспанії, Німеччини та Франції);

– запропоновано комплексне розуміння підстав і умов вирішення спору шляхом примирення в адміністративному судочинстві. Систему таких умов складають: 1) позитивні умови (наявність публічно-правового спору та подання позову про його вирішення; цілісність добровільних намірів сторін спору щодо спроби примиритись, реалізації конкретної моделі примирення під час переговорів та на момент затвердження умов примирення; доступність вирішення спору шляхом примирення; реальність і раціональність узгоджених умов примирення; наявність у суб'єктів, які подають заяву про примирення, належної міри правосуб'єктності); 2) негативні умови (невідповідність завданням адміністративного судочинства у вигляді порушення інтересів третіх сторін; закону). Системою підстав охоплено: нормативну (норми законодавства про примирення сторін та про статус суб'єктів, які є сторонами спору), фактичну (здійснення сторонами публічно-правового спору дій з набуття та реалізації права на примирення) та процедурно-процесуальну (клопотання, заява про примирення, ухвали суду, які обумовлюють виникнення та реалізацію права на примирення);

– сформульовано комплекс конкретних пропозицій щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України, враховуючи відсутність в ЄС універсальної моделі примирення сторін публічно-правового спору та фрагментарність регулювання примирення сторін в державах-членах ЄС. У рамках судово-правової реформи в Україні, що повинна здійснитись у

період з 2021 по 2025 роки, доцільно: 1) розробити та прийняти проєкт Закону України «Про примирення сторін спору»; 2) розробити та прийняти проєкт Закону України «Про внесення змін до законодавства України щодо вдосконалення примирення сторін адміністративного судочинства», яким будуть внесені зміни до Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС), зокрема: визначено ключові категорії, що використовуються у відносинах з приводу примирення; викладено главу 5 КАС України у новій редакції та доповнено Кодекс главою 5-1 «Примирення сторін», що міститиме статті, якими визначатимуться мета, завдання примирення, сфера застосування процедури примирення, правовий статус сторін спору, судового примирителя та третіх осіб, порядок примирення сторін, особливості затвердження умов про примирення сторін та виконання сторонами умов примирення; 3) доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) ст. 172-8-1-1 «Незаконне використання інформації, що стала відома примирителю у зв'язку із виконанням службових обов'язків»;

удосконалено:

– характеристику мети, завдань та функцій примирення сторін в адміністративному судочинстві. Мета примирення сторін, як процесу, виявляється в поступовому досягненні сторонами публічно-правового спору реального консенсусу з приводу вирішення спору, а, як результату, – в результативному вирішенні матеріально-правового спору шляхом примирення. У цьому сенсі примирення сторін виконує комплекс завдань (створення умов для діалогу між сторонами спору; формування в рамках переговорів сторін конкретної моделі взаємних поступок, які вони усвідомлюють, бажають виконати таякі перевіряються судом і затверджуються, стаючи обов'язковими для сторін) і функцій (організаційну, стимулюючу, аналітичну, інформаційно-комунікаційну, контрольню-наглядову, виховну та профілактичну);

– наукові положення щодо системи принципів примирення сторін в адміністративному судочинстві, яку складають: 1) загальноправові принципи; 2) спеціальні принципи вирішення справи шляхом примирення (наприклад, прозорості та інформативності вирішення справи шляхом примирення; диспозитивності, конструктивної змагальності сторін спору; обов'язковості набуття чинності умов примирення після їх затвердження судом; розумності строків вирішення справи і т. д.); 3) особливі принципи, що стосуються: а) якості, особливостей вирішення спору шляхом примирення (принципи доступності та ефективності; б) добровільності участі у вирішенні спору; добросовісності усіх учасників процедури вирішення спору); характеристики якостей примирителя (зокрема, принципи компетентності; незалежності, неупередженості примирителя; дотримання вимог конфіденційності);

– наукові підходи до окреслення стадій реалізації процедури примирення сторін в адміністративному судочинстві, зокрема, такими є: 1) неформальне та формальне ініціювання та початок процедури примирення; 2) переговори, в яких сторони складають спільну заяву про примирення сторін; 3) подання на затвердження та затвердження заяви про примирення сторін, на якій суд: пояснює сторонам наслідки судового рішення у зв'язку з примиренням сторін; перевіряє наявність усіх умов і підстав для вирішення спору шляхом; в) затверджує умови про примирення закриває провадження у справі чи відмовляє у затвердженні умов про примирення та продовжує судовий розгляд справи;

набуло подальшого розвитку:

– наукове розуміння примирення сторін в адміністративному судочинстві та його основних ознак, як процесу та результату здійснення процедури примирення. Досліджуване примирення сторін з урахуванням положень адміністративного законодавства держав-членів ЄС пропонується розуміти в якості добровільного та мирного погодження сторонами публічно-правового

спору взаємовигідних умов примирення у судовому порядку (без шкоди ідеї людиноцентризму та законності), що затверджуються ухвалою суду й характеризується тим, що: ґрунтується на системі загальноправових, спеціальних особливих принципів; обумовлює юридичні наслідки; є формою правового консенсусу; об'єктивується у процедурі примирення (як процес) та в затвердженій угоді про примирення (як результат); характеризується особливим суб'єктивним складом; дозволяє виходити за межі предмета спору;

– наукове розуміння комплексу актуальних проблем адміністративно-правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві України, основними з яких є: 1) нерозвиненість вітчизняної та європейської наукової думки про примирення сторін в адміністративному судочинстві; 2) фрагментарність правового регулювання примирення сторін; 3) розмитість орієнтирів вдосконалення правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України через відсутність узагальненого в державах-членах ЄС підходу до регулювання примирення сторін; 4) відсутність норм, що передбачали би: можливість залучення до процедури примирення судового примирителя; підстави обов'язковості спроби примирення сторін; підстави обмеження спроби примиритись; 5) недостатня визначеність форми та рамок волевиявлення органу публічної влади щодо умов примирення.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані та обґрунтовані в дисертації висновки і пропозиції мають науково-теоретичне та практичне значення у:

– *науково-дослідній сфері* – під час досліджень проблематики та подальших перспектив удосконалення правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України;

– *правотворчості* – для подальшого розвитку адміністративно-правового регулювання медіації в адміністративному судочинстві (запропоновано зміни та доповнення до проекту Закону України «Про медіацію»);

– *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності здійснення примирення сторін публічно-правового спору в адміністративному судочинстві;

– *навчальному процесі* – під час проведення занять із навчальних дисциплін: «Адміністративне право», «Адміністративне судочинство», «Альтернативні способи вирішення спорів в адміністративному праві».

Особистий внесок здобувача. Сформульовані у дисертації положення, узагальнення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовані на підставі особистих досліджень у результаті опрацювання та аналізу наукових, нормативних і статистичних джерел.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднені на таких науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Харків, 6–7 березня 2020 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Львів, 14–15 червня 2019 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Одеса, 13–14 квітня 2018 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р.).

Публікації. Основні положення роботи знайшли відображення у 6 наукових статтях, які опубліковані у виданнях, що визнані фаховими з юридичних наук, 1 статті у іноземному виданні, а також у 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації складається зі вступу, трьох розділів, поділених на вісім підрозділів, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 232 сторінки. Список використаних джерел містить 213 найменувань, розміщених на 26 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИМИРЕННЯ СТОРІН В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

1.1 Поняття та особливі ознаки примирення сторін в адміністративному судочинстві

Процес становлення України в якості демократичної та правової держави в умовах поточних кризових явищ відбувається паралельно реалізації євроінтеграційних прагнень українського суспільства [109, с. 266], що «передбачає запровадження багатьох нововведень у сфері взаємовідносин держави і приватних осіб, у тому числі в такій важливій царині як правосуддя» [102, с. 3], зокрема, у відповідності до ст. 14 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Євратомом і їхніми державами-членами, з іншої сторони [123] (далі – Угода про асоціацію). При цьому, як зазначає український юрист-адміністративіст і суддя М. М. Заїка, поточні трансформації у сфері правосуддя вимагають «проведення ефективної (а не декларативної) судової реформи, яка забезпечила б належний захист прав і свобод громадян, інтересів юридичних осіб у судовому порядку, практичну реалізацію права на справедливий суд» [38, с. 134]. Вказане в Україні може отримати практичний вияв у результаті:

1) розширення доступу громадян до правосуддя, що відповідно до п. 2 преамбули Директиви ЄП і Ради від 21 травня 2008 року № 2008/52/ЄС є основоположним принципом, на забезпечення вимог якого «Європейська Рада на своєму засіданні в Тампере 15 і 16 жовтня 1999 року закликала держави-члени ЄС створити альтернативні позасудові процедури» [188];

2) комплексного вдосконалення процедури вирішення спору шляхом примирення у відповідності до позитивного досвіду регламентації цієї процедури та її реалізації у державах-членах ЄС.

На вказані обставини також звертав увагу Комітет Міністрів Ради Європи у Рекомендації від 16 вересня 1986 року № R (86) 12, у п. I наголошуючи на необхідності сприяння державами-членами РЄ там, де «це необхідно, примиренню сторін, як поза судовою системою, так і до або під час судового розгляду» [185]. Зокрема, таке «сприяння» рекомендовано здійснювати шляхом:

1) «створення, разом із відповідними стимулами, процедур примирення до судового розгляду справи або інших способів врегулювання спорів поза його рамками» [185];

2) покладання на суддів в якості особливого завдання «домагатися примирення сторін і укладення мирової угоди з усіх відповідних питань до початку або на будь-якій відповідній стадії судового розгляду справи» [185];

3) тлумачення, якетичного обов'язку адвоката «домагатися примирення сторін до початку судового розгляду справи або на будь-якій відповідній стадії такого розгляду справи» [185].

Додатково слід зробити особливий наголос на тому, що із ст. 14 Угоди про асоціацію прямо не впливає конкретного євроінтеграційного завдання України щодо створення та розвитку в нашій державі альтернативних способів вирішення публічно-правових спорів, а зокрема – розвитку інституту примирення. Попри це, слід мати на увазі, що процедури примирення сторін спору вже досить тривалий час використовуються у державах-членах ЄС. Наприклад, у Французькій Республіці, що є однією з шести країн-засновниць ЄС, примирення загалом використовується з 20 березня 1978 року, а самена підставі прийняття Декрету № 78-381 [198], а примирення в адміністративному судочинстві – з 06 січня 1986 року у результаті прийняття Закону № 86-14 [184], хоча в

адміністративних апеляційних судах примирення почало застосовуватись лише з 13 грудня 2011 року з огляду на прийняття Закону № 2011-1862 [200]. Разом із тим, європейські юристи-адміністративісти звертають увагу на те, що сьогодні альтернативні способи вирішення спорів все ще визнаються недостатньо розвиненими у публічному праві усіх держав світу (враховуючи також і держави-члени ЄС), а «звернення до посередництва (медіації) в адміністративному судочинстві, як правило, порушує основні принципи адміністративного права, такі як законність, здійснення публічної влади, підзвітність» [179, с. хі]. Утім, наразі фактично «усі правові системи теоретично допускають посередництво (або примирення, арбітраж) в адміністративному праві» [179, с. хі].

Відтак, досліджуючи питання примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України, слід зазначити, що інститут альтернативних способів вирішення спорів (особливо в рамках адміністративного судочинства) є явищем, котре перебуває у процесі свого концептуального та нормативного становлення не лише в Україні, але й у державах-членах ЄС, що й сьогодні зустрічається із супротивом цьому процесу, обумовленим нерозумінням необхідності створення «конкуренції» судам і суддям. Зокрема, юристи-адміністративісти Р. Боста (*Rhita Bousta*) та А. Сагар (*Arun Sagar*) звертають увагу на те, що у Франції, в якій адміністративне право зародилося ще у 1799 році, разом із створенням вищого адміністративного суду – Державної Ради (*Conseil d'État*), вирішення адміністративно-правових спорів традиційно асоціюється лише з діяльністю відповідного органу правосуддя. Зазначений факт, на думку науковців «глибоко вкорінений у французькій культурі адміністративного права, тому альтернативне вирішення спорів тривалий час розглядалося в якості практично «неприродної» (*unnatural*), маленької та дивної тіні, що стояла за «справжнім правосуддям» (*real justice*)» [157, с. 57]. Таке ставлення до альтернативних способів вирішення

публічно-правових спорів є не лише специфічним для Французької Республіки (в якій, починаючи з прийняттям Постанови від 16 листопада 2011 року № 2011-1540 [191] почалась тривала судово-правова реформа з впровадження Директиви ЄП і Ради від 21 травня 2008 року № 2008/52/ЄС [188], хоча, як ми вже зазначали, самі процедури примирення були впроваджені у Франції ще з 20 березня 1978 року), але й для інших держав, враховуючи й Україну, в якій продовжується активний процес становлення цього інституту адміністративного права.

Відтак, у процесі дослідження примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України зробимо наступне *застереження*: наближення правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві України до відповідних правових норм держав-членів ЄС можливе із вираховуванням наступних обставин:

1) на рівні ЄС не прийнято регламенту чи директиви, якою врегульовувався би процес примирення сторін публічно-правового спору в адміністративному судочинстві, а тому не всі держави-члени ЄС передбачають можливість використання примирення сторін публічно-правового спору. Більш того, серед держав-членів ЄС наявні країни, в яких взагалі не застосовні альтернативні способи вирішення публічно-правових спорів (в окремих така альтернатива чітко не передбачена й для приватно-правових спорів). Наприклад, у Бельгії, котра є однією з шести країн-засновників ЄС, попри наявні рекомендації Європейської Комісії від 30 березня 1998 року № 98/257/ЄС [189] та від 04 квітня 2001 року № С(2001) 1016 [190], присвячених впровадженню альтернативних способів вирішення спорів у формі посередництва чи примирення, «адміністративні органи Бельгії досі не знайомі з цим інститутом» [211, с. 206].

Таким чином, Україна може перейняти досвід правового регулювання примирення сторін спору в адміністративному судочинстві лише окремих держав-членів ЄС, який може бути сприйнятий в якості перспективного (з

позиції: подальшого формування відповідних законодавчих правил в якості наднаціональних стандартів, обов'язкових для всіх держав-членів ЄС; об'єктивної корисності для оптимального використання примирення в українській юридичній дійсності). При цьому, наприклад, Б. Каміла Круз (*Beatriz Camarillo Cruz*) звертає увагу на те, що в європейських державах альтернативні способи вирішення спорів будучи переважно застосовними у сфері приватно-правових спорів, в окремих державах (головним чином, у Великобританії, Німеччині та Франції) поширені й на сферу адміністративно-правових спорів [159, с. 120]. У цілому погоджуючись із ученою, зазначимо, що в цих державах-членах ЄС (окрім Великобританії, яка вже вийшла зі складу Союзу), дійсно, передбачені можливості вирішення публічно-правових спорів шляхом примирення, а тому в нашому дослідженні їм слід приділити особливу увагу, не ігноруючи також відповідного досвіду, зокрема, Королівства Іспанії. При цьому доцільно розглянути не лише переваги правового регулювання примирення у державах-членах ЄС, але й відповідні недоліки (у порівнянні з правовим регулюванням цих питань в Україні), щоби у процесі європеїзації національного законодавства про адміністративне судочинство не зашкодити успіхам в регулюванні окресленого явища;

2) на разі в жодній державі-члені ЄС не створено зразкового законодавства про примирення сторін в адміністративному судочинстві, примирення регламентується фрагментарно. Утім, вказане є глобальною проблемою, адже навіть у США, що ученими віднесена до держав, в яких рівніше за європейські держави набули розвитку альтернативні способи вирішення спорів (до цих держав належить також Канада та Австралія) [176, с. 250], попри наявність низки законодавчих актів про альтернативні способи вирішення спору [див., напр.: 153; 155], примирення сторін спору в адміністративному судочинстві по сьогодні не врегульовано належним чином. Що ж безпосередньо стосується держав-членів

ЄС, то, наприклад, у 2015 році віце-президент Державної Ради Ж.-М. Сове (*Jean-Marc Sauvé*) у своєму виступі з нагоди конференції, організованої Державною Радою (написаним у співавторстві з С. Есташем (*Stéphane Eustache*), радником адміністративного трибуналу та адміністративного апеляційного суду) зазначив, що запровадження процедур вирішення публічно-правового спору шляхом примирення «відповідає глибоким прагненням суспільства, вони є однією з можливих відповідей на сильне зростання попиту на справедливість» [204]. Поряд із тим, у Франції інститут примирення, «хоча й задовольняє зрості і безпрецедентні потреби», наразі віннабув розвитку виключно в питаннях вирішення приватно-правових спорів [204]. Вказане переважно пов'язано із тим, що в європейській юридичній думці відсутнє чітке уявлення про: а) те, як саме примирення може бути виявлене в практичній дійсності (суто процедурний аспект); б) оптимальної моделі примирення (склад суб'єктів, задіяних у примиренні; умови та підстави примирення і т. д.); в) співвідношення примирення з іншими альтернативними способами вирішення публічно-правового спору (досить часто примирення, в якому передбачається участь «радника», що виконує роль «примирителя», фактично зводиться до процедури посередництва).

Приймаючи до уваги викладене, слід звернути увагу на те, що, якщо так зване «позасудове примирення» (фактично – процедура посередництва) сторін адміністративно-правового спору залишається ще досить дискусійним питанням (сьогодні йому приділяється досить широка увага серед юристів-адміністративістів [див., напр.: 10; 47; 59; 83; 147]), яке може бути поступово вирішеним в Україні у більш віддаленій перспективі, у короткостроковій перспективі наразі вбачається можливим вдосконалити вже існуючу в нашій державі процедуру вирішення публічно-правового спору шляхом примирення, що здійснюється у судовому порядку (так зване «судове примирення»).

Важливість цього обґрунтовується тим фактом, що примирення сторін в адміністративному судочинстві України, попри традиційне уявлення про те, що вирішувати публічно-правові спори («чинити правосуддя») здатен лише суд, має суттєво соціально-правове значення.

Хоча переваги примирення сторін спору, так само, як й інших альтернативних способів вирішення спору, переважно зводяться до того, що завдяки примиренню скорочується кількість (тривалість) судових процесів (хоча це і є важливим аспектом), слід погодитись із іспанською ученою Б. Беландо Гарін (*Beatriz Belando Garín*) в тому, що спроба тлумачення примирення лише суто в якості відповідного способу є однією з найбільших помилок при аналізі примирення сторін публічно-правового спору (посередництва і т. д.) [156, с. 266]. В дійсності переваги примирення виявляються в суттєвому соціальному ефекті, що має очевидне соціально-правове значення.

Вказане значення досліджуваного явища виявляється у тому, що:

1) *примирення сторін в адміністративному судочинстві дозволяє належним чином використати позитивний потенціал спору та узвичаїти вирішення публічно-правового спору в дружній (мирний) спосіб*. Мексиканський юрист-адміністративіст Т. Гарсія Товар (*Tobías García Tovar*) констатує, що «з моменту появи людей на землі та в результаті їх щоденної взаємодії між ними завжди виникали конфлікти» [210, с. 7]. Поряд із тим, як зазначає Голова Державної Ради Республіки і Кантона Женеві Ф. Лоншан (*François Longchamp*), «конфлікти, будучи невід'ємною частиною нашого життя, можуть у своєму прояві стати причиною катастрофи або ж джерелом прогресу. Усе залежить від нашого бачення ситуації, а також від того, як ми використовуємо конфліктну ситуацію або, іншими словами, як ми управляємо конфліктом» [186, с. 3]. У цьому контексті учені вбачають у примиренні досить перспективну процедуру, котра узвичаює практику «вирішення спорів миром, не створюючи судових тяжб,

й при цьому не порушуючи права осіб на захист їх прав і законних інтересів» [75, с. 235]. Відповідне «узвичаювання» практики досягнення миру важко недооцінити з огляду на той факт, що «судове рішення є незадоволеним принаймні для однієї сторони спору, а іноді і для двох сторін, а рішення, сформоване у процесі примирення, повертає сторін спору у мирні відносини, що є особливо важливим елементом, коли ці сторони зобов'язані продовжувати спільне життя (*vivre ensemble*): публічний службовець, який зазнав дисциплінарних санкцій, але не звільнений з посади чи не переведений на іншу посаду, муситиме взаємодіяти з керівником департаменту по персоналу; компанія повинна буде продовжувати отримувати контакти від муніципалітету; сусідові доведеться жити поруч з тим, хто заважав йому будувати споруду» [161, с. 20];

2) примирення сторін в адміністративному судочинстві дозволяє зекономити часовий та грошовий ресурс сторін спору та суду. Стосовно економії часу, який зазвичай витрачається під час розгляду справи у суді (наразі цей показник збільшується в результаті кадрової кризи, загостреної блокуванням з грудня 2019 року діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України), слід мати на увазі, що вже у підготовчому засіданні суд відповідно до вимог п. 2 ч. 1 ст. 180 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) «з'ясовує, чи бажають сторони вирішити спір шляхом примирення або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді» [52]. Тобто, сторони спору можуть використати можливості вирішення спору шляхом примирення вже у підготовчому засіданні та не позбавляються цього права на інших етапах розгляду справи (також цього права сторони спору не позбавляються у межах апеляції та касації) [116]. Вказане має особливе значення з огляду на той факт, що сторони спору можуть швидко (принаймні, швидше, аніж в рамках судового розгляду справи [159, с. 118]) спільно досягти консенсусу

з приводу бачення можливостей розв'язання конфліктної ситуації та викласти умови примирення у відповідній заяві, що затверджується судом.

Що ж стосується економії грошових коштів, то з цього приводу необхідно зазначити, що у ст. 142 КАС України закріплено правило, згідно якого вирішення справи шляхом примирення є підставою для того, щоби суд у відповідній ухвалі (чи рішенні) у відповідності до порядку, передбаченого законодавством, вирішував питання стосовно повернення позивачу (скаржнику чи заявнику) 50% судового збору, сплаченого ним при поданні позову (апеляційної чи касаційної скарги). Крім того, слід мати на увазі, що чим раніше сторони досягнуть консенсусу, тим менше суд витратить часу на розгляд справи, що сприяє:

а) фактичній економії обсягу видатків держави на вирішення справ у суді. Зменшення витрат на розгляд справ у суді є актуальним питанням сьогодення, загостреним тим фактом, що за останні роки спостерігається дефіцит фінансування системи правосуддя [див., напр. : 63, с. 252];

б) збільшення обсягу «вільного» часового ресурсу, котрий може бути використаний для задоволення права на справедливий суд інших осіб, що наразі є однією з основних проблем функціонування системи правосуддя [див., напр. : 93, с. 216];

3) *примирення сторін в адміністративному судочинстві сприяє плюралістичному збільшенню міри демократизації вирішення адміністративно-правового спору та трансформації ролі судді.* Примирення сторін спору, як зазначають Т. А. Плугатар та Е. В. Катаєва, передбачає «зміну ролі судді від особи, яка нав'язує своє рішення, на особу, яка сприяє сторонам вирішити спір шляхом досягнення взаємного компромісного рішення» [84, с. 87]. Вказане, на їх думку, буде сприяти підвищенню суспільної довіри до судової влади та суддів, що має сьогодні важливе значення, з огляду на те, що «українські суди поки що не стали надійним інститутом захисту прав громадян» [84, с. 88]. Між тим,

вказана позиція є не достатньо справедливою, адже судовий захист по сьогодні є одним з найбільш ефективних способів захисту прав людини, незважаючи на традиційні проблеми недостатнього матеріально-технічного забезпечення суду, а також постійні судово-правові реформи, які сукупно досить часто є бар'єром для ефективного виконання судом своїх правозахисних функцій [див., напр.: 13, с. 69; 14, с. 236; 20, с. 284; 64, с. 105; 85, с. 141]. Попри це, слід погодитись із тим, що впровадження та поширення примирення сторін в адміністративному судочинстві є певною цивілізаційною трансформацією розуміння правосуддя, а також ролі судді у вирішенні публічно-правових спорів, що є відображенням плюралістичної тенденції розширення способів вирішення публічно-правових спорів, яка сьогодні спостерігається у державах-членах ЄС.

Разом із тим, слід констатувати, що «судове примирення» наразі характеризується низкою недоліків, які необхідно найближчим часом вирішити, зокрема, у процесі здійснення запланованої в Україні на 2021 рік судово-правової реформи. Попри це, в означеному контексті слід мати на увазі, що «значною перешкодою на шляху до ефективного застосування інституту примирення сторін є відсутність усталеного розуміння його сутності та правової природи» [102, с. 75]. Відтак, вбачається потреба в актуалізації наукової думки стосовно поняття та соціально-правове значення примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України. Поставлена мета досягатиметься шляхом виконання таких завдань: 1) окреслити основні підходи до розуміння примирення; 2) з'ясувати позиції учених щодо розуміння основних ознак примирення загалом та примирення в адміністративному судочинстві, зокрема; 3) окреслити основні особливі риси примирення в адміністративному судочинстві України; 4) сформулювати визначення поняття «примирення сторін в адміністративному судочинстві України».

Вирішуючи поставлені завдання спершу зазначимо, що в українському законодавстві відсутнє визначення поняття «примирення». При цьому слід мати на увазі, що вказане поняття також не визначається й на рівні ЄС та в законодавстві держав-членів Союзу, зокрема, Франції (при цьому не лише в рамках законодавства про адміністративне судочинство) [181]. Між тим, критично аналізуючи спеціальну наукову літературу, можемо помітити, що в наявних напрацюваннях учених розкривається певне наукове бачення зазначеного явища, котре переважно ними тлумачиться у якості:

1) «новітнього альтернативного способу вирішення спорів в судочинстві, який має суттєві переваги, а саме – добровільність участі в такій процедурі, її швидкість та висока результативність, оскільки сторони можуть погодити взаємовигідний для них результат» [24, с. 126];

2) «комплексного, міжгалузевого правового інституту, який об'єднує норми адміністративного права та адміністративного процесуального права в організаційно визначену структуру на підставі їхньої спрямованості на мирне врегулювання адміністративно-правового спору у судовому порядку» [102, с. 7];

3) «з одного боку, угоди між сторонами про завершення публічно-правового спору, а з іншого – врегулювання матеріальних (позитивних) публічно-правових відносин» [84, с. 86]. У цьому сенсі виявляється певна амбівалентність примирення, на яку звертають увагу учені, вказуючи на те, що примирення є поняттям неправового походження, утім, зважаючи на його нинішню юридичну конотацію можна дійти висновку, що поняття примирення «має внутрішню амбівалентність, оскільки визначає як процедуру, якої слід дотримуватись, щоб отримати змогу покласти кінець спору, так і самі наслідки угоди» [181];

4) «процесуального юридичного факту досягнення згоди між сторонами адміністративно-правового спору, що проявляється у їх взаємному волевиявленні

на проведення процедури примирення, укладенні мирової угоди та передачі її на затвердження до суду» [102, с. 71];

5) «поліморфної (*polymorphe*) та мультидисциплінарної процедури, здатної набувати найрізноманітніших форм, намагаючись завжди досягти одного і того ж результату – мирової угоди між учасниками спору – й здатної адаптуватися до всіх видів спірних питань» [181], зокрема, й більшості публічно-правових спорів.

Критично аналізуючи зазначені позиції учених можемо дійти висновку, що авторами цих дефініцій під примиренням розуміється одне й те ж саме явище. Поряд із тим, вже на рівні конкретизації цього явища позиції учених характеризуються певними розбіжностями, що є додатковим підтвердженням припущення, що комплексне визначення примирення сторін в адміністративному судочинстві можливе лише на основі переліку істотних ознак примирення.

При цьому слід зазначити, що на сьогоднішній день особливості примирення загалом та примирення в адміністративному судочинстві, зокрема, вже окреслювалися І. Л. Желтобрюх [34, с. 114], М. М. Заїкою [38, с. 134], О. М. Здрок [42, с. 5], О. Д. Сидельниковим [102, с. 60–61] та іншими ученими. Наприклад, білоруська учена О. М. Здрок вважає, що «істотними ознаками примирної процедури є: певна міра формалізації – нормативно-правове, договірне регулювання або закріплення певної послідовності дій на рівні звичаю; об'єкт – соціальний конфлікт; мета – укладення угоди про врегулювання конфлікту; суб'єкти – сторони конфлікту і за необхідності інші особи; метод – деюрідизація конфлікту» [42, с. 5]. При цьому деюрідизація конфлікту в примирній процедурі, на думку ученої, досягається за рахунок: 1) «неюрисдикційного характеру діяльності осіб, які беруть участь у процедурі» [42, с. 5]; 2) «відмови від змагальності та встановлення комунікації за переговорним (дискурсивним) типом» [42, с. 5]; 3) «можливості врегулювання конфлікту не лише на основі норм права, а й інших соціальних норм, а також

самостійно вироблюваних сторонами конфлікту моделей поведінки» [42, с. 5]. Аналізуючи позицію О. М. Здрок, зазначимо, що «у цілому окреслений нею підхід є достатньо конструктивним. Утім, слід також констатувати й те, що пропонованим підходом охоплюється надто широкий обсяг варіантів примирення сторін, зокрема, шляхом позасудового посередництва (медіації), що є важливим позапроцесуальним (альтернативним) способом вирішення конфлікту, котрий вже широко поширений у державах-членах ЄС та по сьогодні залишається чітко невизначеним в адміністративному законодавстві України» [109, с. 267]. При цьому, як зазначає А. І. Каршиєва, практика медіації «поступово розширюється в якості добровільної процедури вирішення спорів [182, с. 88], а окремі учені навіть стверджують, що примирення сторін за участю судді (чи медіація) вже є існуючою практикою позасудового вирішення адміністративно-правових спорів [21; 152, с. 3–4] (доцільність цього буде також нами перевірена у межах дисертаційного дослідження).

На думку вітчизняного науковця М. М. Заїки, сьогодні примирення сторін в адміністративному судочинстві України характеризується такими ознаками: «необхідність в укладенні угоди примирення виникає тоді, коли має місце факт порушення суб'єктивного права, який вже відбувся; захист суб'єктивного права; з урахуванням специфіки мети такої угоди її суб'єктами повинні бути протилежні сторони; для вчинення такої угоди необхідне волевиявлення сторін; взаємність поступок: кожна сторона повинна поступитися частиною свого права, розраховуючи на таку ж поступку від іншої сторони; невизначеність, спірність права, сумніви у його здійсненні, спонукають і зумовлюють намагання сторін без втручання держави захистити те, що їм належить шляхом пошуку і погодження взаємовигідного варіанту» [38, с. 134]. Погоджуючись у цілому з науковим баченням основних рис примирення сторін в адміністративному судочинстві М. М. Заїки, слід зауважити, що «примирення, як таке, у дійсності передбачає

втручання держави, адже не є за своєю формальною сутністю процедурою позасудового посередництва (медіації у широкому сенсі), яка, дійсно, не передбачає втручання органів державної влади у процес примирення, окрім як на рівні правового регулювання такого примирення. При цьому окреслене розуміння сукупності ознак провідним юристом-адміністративістом є цілком закономірним, адже воно було викладене у 2016 році, тобто, до внесення відповідних змін до КАС України» [109, с. 268].

Вітчизняний учений О. Д. Сидельніков зауважує, що «інститут примирення сторін в адміністративному судочинстві є частиною більшого за обсягом, комплексного і міжгалузевого інституту примирення в праві та володіє усіма загальними ознаками, які характерні як примиренню при вирішенні адміністративно-правових спорів, так і примиренню при вирішенні інших категорій спорів» [102, с. 16]. При цьому науковець вважає, що до найбільш значимих властивостей, що відображають сутність процедури примирення, слід відносити наступне: 1) «процедурою є певна сукупність дій, які здійснюються у встановленому порядку та спрямовані на врегулювання спору, встановлення миру між конфліктуючими суб'єктами» [102, с. 60]; 2) «ключовими суб'єктами вказаних процедур є самі учасники правового конфлікту; сутність процедур примирення полягає у врегулюванні проблемних питань учасниками спору, а посереднику (будь-то державний орган чи незалежний суб'єкт) відводиться другорядна роль» [102, с. 61]; 3) «процедура примирення має відповідати принципу законності, а саме не порушувати вимог процесуального та матеріального закону, оскільки в такому випадку умови примирення не будуть визнані та гарантовані державою» [102, с. 61]; 4) «процедура примирення не може бути застосована у примусовому порядку за ініціативою стороннього суб'єкта, а має розпочинатися лише за вільним волевиявленням учасника спору та засновуватися на принципі добровільності» [102, с. 61]; 5) «указана процедура

спрямована на дружнє врегулювання конфлікту, заснованого на взаємоприйнятному для сторін рішенні та слугує відновленню нормальних взаємовідносин між конфліктуючими суб'єктами» [102, с. 61]; б) «процедура примирення – це завжди обмін інформацією, даними, оскільки примирення полягає у проясненні позиції, повній інформованості сторін і третьої особи (у разі її залучення як посередника, медіатора і т. п.)» [102, с. 61]. У цілому погоджуючись із позицією О. Д. Сидельнікова зазначимо, що процедура примирення сторін в адміністративному судочинстві в інтерпретації ученого розглядається і як так зване «судове примирення», і як «позасудове примирення» (а саме вияв медіації у широкому сенсі), хоча медіація в адміністративному судочинстві, як така, по сьогодні безпосередньо не передбачена КАС України. Крім того, слід мати на увазі, що розглядувана нами процедура, попри виокремлені науковцем риси примирення сторін в адміністративному судочинстві:

1) має відповідати не лише принципу законності, а загальноправовим, спеціальним і особливим принципам примирення в адміністративному судочинстві України;

2) «не лише не може бути застосована у примусовому порядку за ініціативою стороннього суб'єкта, розпочинаючись виключно за вільним волевиявленням учасника спору, з огляду на принцип добровільності. Примирення, як процедура (так само і, як угода) є наслідком, якому передую досягнення сторонами спору консенсусу з приводу можливостей досягнення миру, а не «перемоги» однієї із сторін спору. У такому сенсі примирення постає площиною, на якій встановлюється мир між сторонами, які спорять між собою, а ця площина об'єктивується не за волею однієї сторони, а за спільним бажанням сторін спору» [109, с. 268].

Досить цікавого підходу до розуміння комплексу ознак примирення в адміністративному судочинстві дотримується О. М. Балашов, котрий таке примирення розглядає в якості «різновиду правового консенсусу» [6, с. 176], якому властивими є наступне: «здатність породжувати юридичні наслідки; ґрунтування на правах і законних інтересах суб'єктів правовідносин; обумовленість наявністю згоди на досягнення консенсусу всіх учасників спору; ґрунтування на нормах права; покладання юридичних санкцій на порушника як результат порушення правового консенсусу; висока ефективність при ліквідації правових колізій та конфліктів; правовий консенсус є основою для виникнення консенсуальних відносин; правовий консенсус передбачає спрямованість сторін на досягнення взаємовигідного результату за допомогою легітимних погоджувальних процедур» [6, с. 176].

Зважаючи на викладене, доходимо думки, що основними ознаками примирення сторін в адміністративному судочинстві України є наступне:

1. Примирення сторін в адміністративному судочинстві України ґрунтується на системі загальноправових, спеціальних і особливих принципів й урегульовується нормами КАС України, інших актів адміністративного законодавства, а тому, відповідне примирення:

1) як процедура постає урегульованою Кодексом (враховуючи також положення законодавства про державну службу ті інші законодавчі та підзаконні акти, серед іншого ті, що визначають правовий статус державного органу, котрий є стороною спору) сукупністю дій, спрямованих на формування умов примирення, котрими задовольняються законні інтереси сторін спору без шкоди засадничій ідеї людиноцентризму та принципам права (більш детально ці принципи розкриваються у підрозділі 1.3 дисертації);

2) як мирова угода та факт (результат, що має місце на основі виконаної мирової угоди), повинні відповідати вимогам КАС України (також нормам

законодавства загалом) і принципам права, не спричиняти порушення прав і законних інтересів людини та громадянина, не порушувати чинне законодавство загалом.

2. Примирення сторін в адміністративному судочинстві України обумовлює юридичні наслідки, гарантується державою та об'єктивується лише за наявності необхідних підстав і умов. У загальному сенсі необхідними підставами та умовами примирення (більш детально вони нами розкриваються у підрозділі 2.2 дисертації) є:

1) наявність факту порушення певного суб'єктивного права та необхідність «захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин» [38, с. 134];

2) віднесення публічно-правового спору до категорії, що може бути вирішеним у межах процедури примирення;

3) наявність сторін (їх представників), які можуть приймати рішення з приводу примирення у спорі;

4) об'єктивна наявність (з огляду на факт волевиявлення) добровільного консенсусу обох сторін спору щодо вирішення відповідного спору в рамках примирення, а також щодо умов примирення;

5) взаємність поступок без шкоди ідеї людиноцентризму.

Така особливість примирення, як те, що воно обумовлює юридичні наслідки, гарантується державою виявляється у тому, що:

1) законодавцем внесені відповідні зміни до КАС України, які передбачають можливість сторін спору вирішити спір шляхом примирення;

2) умови примирення затверджуються судом;

3) ухвала суду, якою затверджуються умови примирення, є обов'язковою до виконання, що забезпечується державою та контролюється судом.

3. *Примирення сторін в адміністративному судочинстві є формою правового консенсусу, що засвідчує плюралістичну тенденцію розширення способів вирішення публічно-правових спорів, та як факт легалізується у рамках особливого судового порядку вирішення спору.* Вітчизняний учений О. Д. Сидельніков зауважує, що наразі у всьому світі спостерігається «тенденція до розвитку та розширення можливостей для захисту фізичними і юридичними особами своїх прав у спорах із державою. Ознакою демократичної держави є плюралізм способів вирішення вказаних конфліктів, які особа може самостійно обрати і які передбачають широке коло механізмів, що урівноважують учасників публічно-правового спору та гарантують відсутність тиску на особу з боку державного апарату» [102, с. 12–13]. У ст. 1 Конституції України проголошується, що «Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою» [57], а в абзаці 6 преамбули Конституції зазначається, що Верховна Рада України приймає цей Основний Закон України, «прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу» [57]. Оскільки Україна по сьогодні перебуває у процесі розвитку відповідних характеристик, цілком закономірним є те, що її правова система знаходиться у процесі демократизації (при цьому зразком для наслідування обрано саме Європейський Союз), результатом чого стало запровадження альтернативних способів вирішення спорів, зокрема, адміністративно-правових спорів.

Вітчизняний юрист О. В. Горецький звертає увагу на те, що «правова система України належить до так званого романо-германського типу, що накладає свій відбиток на формулюванні мети адміністративного судочинства» [21], яка конкретизована у ст. 2 КАС України [52]. У межах цієї мети сьогодні законодавцем в адміністративному процесі надано можливість звернутись до медіаційного способу вирішення спору. При цьому

О. В. Горецьким виокремлюються такі «три аспекти медіації»: «примирення сторін, врегулювання спору за участю судді та примирення на стадії виконання рішення» [21]. Вказаний підхід узгоджується із досить широким розумінням медіації, як посередницького вирішення спору. На нашу ж думку, медіацію (посередництво) доцільно розглядати в контексті підходу, у відповідності до якого медіація узгоджується із примиренням в якості особливого вияву примирення, що здійснюється за рахунок звернення сторін спору до надавача посередницьких послуг (провайдера посередницьких послуг, примирителя-медіатора) та отримання відповідних посередницьких послуг.

Між тим, особливим способом вирішення спору із державою є примирення в адміністративному судочинстві, що характеризується особливою метою, котра у широкому сенсі (більш детально розкривається у підрозділі 1.2 дисертації) виявляється у:

- 1) дружньому врегулюванні спору шляхом складання умов примирення, яких мають дотримуватись сторони після затвердження цих умов судом;
- 2) створенні умов миру між сторонами спору та захисті порушеного суб'єктивного права.

Відтак, погодимось із І. О. Корецьким у тому, що «примирення сторін є однією з форм правового консенсусу, вираженням принципу диспозитивності, який знаходить своє відображення в різних формах судочинства» [58, с. 129]. Таким чином, як зазначає білоруська учена О. М. Здрок, примирення цілісно ґрунтується на концепції так званого «правосуддя компромісу і соціального світу», яка «знайшла широку підтримку, перш за все, у сфері цивілістичного процесу, де традиційно в силу принципу диспозитивності приділяється увага праву сторін на самостійне врегулювання спору шляхом укладення мирової угоди» [42, с. 1].

Разом із цим, «з огляду на той факт, що люди характеризуються різним рівнем добросовісності, правової культури і правосвідомості, а також непостійністю свого розуміння тих чи інших дій та подій, актуалізується потреба у тому, щоби досягнутий сторонами спору консенсус набув певного статусу, який дозволить сторонам спору, котрі примирились, розраховувати на гарантування державою виконання умов примирення. Тому, примирення сторін в адміністративному судочинстві передбачає обов'язкову «легалізацію» досягнутих умов примирення, а саме затвердження таких умов судом, незалежно від того, чи був досягнутий сторонами спору консенсус з приводу умов примирення за участю судді чи без нього» [109, с. 269].

4. Примирення сторін в адміністративному судочинстві об'єктивується в якості процедури примирення, угоди про примирення (мирової угоди) та юридичного факту, що є результатом реалізації права на укладення угоди про примирення. Вітчизняний учений О. Д. Сидельніков тлумачить примирення сторін в адміністративному судочинстві в якості явища, що має три основні вияви:

1) примирення сторін в адміністративному судочинстві, як «певна нормативно визначена діяльність сторін адміністративного спору спрямована на його мирне врегулювання з формальним закріпленням досягнутих домовленостей та наданням їм юридично-обов'язкового значення» [102, с. 7] (у цьому сенсі процедура примирення є результатом задоволення права сторін спору на примирення);

2) примирення сторін в адміністративному судочинстві, як «мирова угода як процесуальний договір, в якому закріплюються умови врегулювання адміністративного спору» [102, с. 7];

3) «примирення сторін як певний юридичний факт, що охоплює попередні дві категорії та створює фактичний склад, за якого адміністративний спір

об'єктивно перестає існувати, а провадження в адміністративній справі відповідно також припиняється» [102, с. 7].

При цьому саме примирення сторін в адміністративному судочинстві є правовим явищем, котре, за спостереженням М. М. Заїки, перебуває «на межі матеріального і процесуального права» [38, с. 134]. Вказану особливість примирення сторін в адміністративному судочинстві неможливо заперечувати, «оскільки публічно-правовий спір, який розв'язується за їх допомогою, виникає і закінчується у сфері саме матеріального права. Однак перенесений у процесуальну площину спір набуває нового, процесуального значення. Врегулювання спору в сфері матеріального права непередбачає безпосередньо будь-яких процесуальних наслідків. Для цього необхідні відповідні процесуальні дії. Такими діями і є затвердження умов примирення судом і, як наслідок, закриття провадження у справі» [38, с. 134]. Вказані умови примирення, що затверджує суд, містяться в угоді про примирення, право на укладання якої І. О. Корецьким тлумачиться в якості «права на досягнення в ході судочинства компромісу, умов якого дозволять закінчити судочинство без винесення судового рішення або ж вплинуть на зміну існуючих правовідносин. Укладення угоди про примирення між сторонами конфлікту є вираженням волевиявлення, спрямованого на припинення адміністративного провадження в суді» [58, с. 129–130].

5. Примирення сторін в адміністративному судочинстві України характеризується особливим суб'єктним складом. Сторонами примирення є сторони публічно-правового спору, а саме держава (в особі державного органу, посадової особи державного органу) та громадянин. З огляду на це процедура примирення викликає серед окремих учених сумніви з приводу доцільності її існування: «застосування примирних процедур до адміністративного судочинства викликає безліч питань, так як в даному випадку мова йде про

допустимість примирення між сторонами, які по відношенню один до одного не є рівними» [75, с. 234]. При цьому слід зазначити, що «примирення повинно здійснюватися у відповідності до принципів права, якими передбачається «зрівняння» статусів сторін спору у межах процедури примирення, що певна річ можливо не у всіх державах, які бажають стати демократичними та долучаються до плюралістичної тенденції розширення способів вирішення публічно-правових спорів, а лише у правових державах» [109, с. 269–270]. Між тим, забезпечує таке «зрівняння» суддя, коли він виступає у ролі примирителя (відносно активного примирителя – в окремих державах-членах ЄС; умовного примирителя – в Україні), та/або, коли він є «легалізатором» досягнутого консенсусу між сторонами спору у вигляді умов примирення.

6. Примирення сторін в адміністративному судочинстві України дозволяє виходити за межі предмета спору без порушення принципу законності, прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. У відповідності до ч. 1 ст. 190 КАС України сторони спору можуть примиритись лише відносно прав та обов'язків сторін, з урахуванням того, що ці сторони спроможні примиритися на умовах, що виходять за межі предмета спору, якщо відповідні умови примирення: «не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб» [52]; не суперечать закону; не виходять «за межі компетенції суб'єкта владних повноважень» [52].

Виявлені ознаки досліджуваного явища дозволяють розуміти *примирення сторін в адміністративному судочинстві* як заснований на принципах права та нормах чинного законодавства, добровільний та швидкий спосіб дружнього (мирного) погодження сторонами публічно-правового спору взаємовигідних умов примирення у судовому порядку (без шкоди ідеї людиноцентризму та законності), що затверджуються адміністративним судом. Запропоноване визначення примирення дозволяє його розуміти у договірному процедурно-

процесуальному контексті, який є площиною для розуміння «примирення» у його фактичному контексті, а саме, як «дій сторін адміністративно-правового спору, що примирились, спрямованих на виконання умов примирення, котрі викладені у заяві про примирення сторін, затвердженій ухвалою суду» [109, с. 270].

Підводячи підсумок викладеному можемо дійти висновку, що примирення сторін в адміністративному судочинстві є атрибутом сучасної демократичної та правової держави [111]. Відтак, закріплення цього інституту в адміністративному законодавстві України сприяє подальшому розвитку України в якості сучасної цивілізованої держави, котра може у перспективі задовольнити власні євроінтеграційні амбіції. Крім того, досліджуване явище характеризується значним соціально-правовим значенням, яке виявляється у тому, що примирення сторін в адміністративному судочинстві, зокрема:

1) узвичаює практику мирного вирішення спорів (щонайперше, публічно-правового характеру), а відтак знижує соціальне напруження у суспільстві без шкоди для ідей людиноцентризму та законності;

2) сприяє економії грошових та часових ресурсів сторін спору та суду, а «розвантажений» суд отримує таким чином змогу задовольнити право на справедливий суд інших осіб, які звернулись за судовим захистом власних прав;

3) сприяє подальшій еволюції правосуддя у державі, котре у майбутньому може також охоплювати й передбачені у державах-членах ЄС процедури посередництва (медіації) у публічно-правових спорах (так звана «судова медіація», що має місце, наприклад, у Нідерландах та Німеччині; так зване «позасудове примирення», яке завершуватиметься так само затвердженням заяви про примирення адміністративним судом).

При цьому відповідний позитивний ефект примирення може справляти у тому разі, коли буде характеризуватись такими істотними ознаками:

1) ґрунтуватиметься на системі загальноправових, спеціальних і особливих принципів й урегульовуватиметься нормами КАС України, законодавством України;

2) гарантуватиметься державою й об'єктивуватиметься лише за наявності необхідних підстав і умов;

3) буде формою правового консенсусу, що засвідчуватиме плюралістичну тенденцію розширення способів вирішення публічно-правових спорів, та як факт легалізуватиметься у рамках особливого судового порядку вирішення спору;

4) об'єктивуватиметься в якості процедури примирення, угоди про примирення (мирової угоди) та юридичного факту, що є результатом реалізації права на укладення угоди про примирення;

5) характеризуватиметься особливим суб'єктним складом;

6) дозволятиме виходити за межі предмета спору без порушення принципу законності, прав чи законних інтересів третіх осіб.

1.2 Мета, завдання та функції примирення сторін в адміністративному судочинстві

Фактична відповідність статичного та динамічного вияву примирення сторін в адміністративному судочинстві України істотним рисам примирення, окресленим у підрозділі 1.1 дисертації, безпосереднім чином залежить від того, чи відповідає конкретне примирення сторін публічно-правового спору меті, завданням і функціям примирення. У тому разі, коли примирення сторін спору

можливий у тому разі, коли законодавцем відповідна трансформація ролі адміністративного суду та альтернативних способів вирішення публічно-правових спорів буде здійснюватися послідовно та комплексно. Саме тому, вбачається доцільність у тому, щоби відповідні зміни законодавства відбувались в контексті анонсованої Президентом України [76] на 2021 рік судово-правової реформи.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Основними проблемами адміністративно-правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві України є: 1) недостатність теорії примирення сторін в адміністративному судочинстві, що є концептуальною основою розвитку правового регулювання примирення сторін; 2) фрагментарність правового регулювання примирення сторін (відсутність: спеціального законодавчого акту про примирення сторін спору; окремої глави КАС, присвяченій врегулюванню питань здійснення примирення сторін в адміністративному судочинстві); 3) розмитість орієнтирів вдосконалення правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України через відсутність узагальненого в державах-членах ЄС підходу до регулювання примирення сторін публічно-правового спору; 4) відсутність норм, що передбачали би: а) можливість суду та/або сторін публічно-правового спору залучити до процедури примирення судового примирителя; б) обов'язковість спроби примирення в адміністративному судочинстві; в) підстави обмеження спроби примиритись в адміністративному

судочинства; 5) невизначеність форми та рамок волевиявлення суб'єкта публічної адміністрації (іншого органу публічної влади) щодо умов примирення в адміністративному судочинстві.

2. У межах вдосконалення адміністративно-правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України доцільно:

1) розробити та прийняти проєкт Закону України «Про примирення сторін спору», що має включати статті: «Примирення сторін» (окреслює мету та завдання примирення сторін); «Засади примирення сторін» (містить рамки процедури примирення; принципи примирення; стандарти-вимоги до процедури примирення сторін та до примирителя); «Примиритель» (визначає обсяг правосуб'єктності осіб); «Права та обов'язки примирителя» (в діяльності примирителя загалом та в процедурі примирення, зокрема); «Гарантії діяльності примирителя»;

2) розробити та прийняти проєкт Закону України «Про внесення змін до законодавства України щодо вдосконалення примирення сторін адміністративного судочинства», яким (враховуючи, зокрема Директиву ЄП і Ради від 21 травня 2008 року № 2008/52/ЄС, Рекомендацію ЄК від 4 квітня 2001 року № С(2001) 1016, п. 1 ч. 1 пар. 87, пар. 106, пар. 160, п. 3 ч. 1 пар. 168 КАС Німеччини, ст. 77 Закону КІ від 13 липня 1998 року № 29/1998 та ст. L211-4 КАС ФР, статті L421-1, L421-2 Кодексу про відносини між суспільством і адміністрацією, ст. 4, пункти 1–5 ч. 1 ст. 54, статті 56–68 Закону ФР від 31 грудня 1971 року № 71-1130, ст. 22-1 Закону ФР від 08 лютого 1995 року № 95-125, ст. 5 Закону ФР від 18 листопада 2016 року № 2016-1547, рішення Державної Ради від 06 грудня 2002 року № 249153), доцільно: а) підвищувати юридичну визначеність примирення сторін публічно-правового спору – доповнити ч. 1 ст. 4 КАС України п. 9-1 («судовий примиритель»), п. 15-1 («примирення сторін в

адміністративному судочинстві»), п. 15-2 («заява про примирення сторін»); б) вдосконалити правовий статус секретаря судового засідання – доповнити ч. 1 ст. 63 КАС України п. 5-1 (закріплення обов’язку досліджувати матеріали справи на предмет можливості укладення угоди про примирення); в) викласти главу 5 КАС України у новій редакції: змінити назву глави 5 на «Відмова позивача від позову»; скасувати статті 190 і 191 КАС України; г) доповнити КАС України главою 5-1 «Примирення сторін», що буде складатись з: ст. 191-1 «Примирення сторін» (окреслює загальну сутність примирення сторін в адміністративному судочинстві, а саме його мету та завдання; сферу застосування процедури примирення; випадки обов’язковості спроби сторін примиритись; випадки, коли суддя має право зобов’язати сторони публічно-правового спору спробувати примиритись; обставини, які виключають можливість примирення сторін); ст. 191-2 «Сторони спору, які бажають примиритись» (визначає права та обов’язки сторін); ст. 191-3 «Судовий примиритель»; ст. 191-4 «Треті особи в процедурі примирення сторін» (визначає умови і підстави залучення таких осіб в процедуру примирення, їх права та обов’язки); ст. 191-5 «Підстави та умови примирення»; ст. 191-6 «Порядок примирення сторін»; ст. 191-7 «Спільна заява про примирення сторін»; ст. 191-8 «Затвердження судом умов про примирення сторін»; ст. 191-9 «Виконання умов примирення»; г) доповнити ст. 382 КАС України частиною 1-1, якою передбачається правило, у відповідності до якого суд зобов’язує сторін подати у встановлений судом строк звіт про виконання ухвали про затвердження умов примирення;

3) доповнити КУпАП статтею 172-8-1-1 «Незаконне використання інформації, що стала відома примирителю у зв’язку із виконанням службових обов’язків».

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та надано нове вирішення наукової задачі, котра полягає в тому, щоб сформулювати та розкрити основні засади і особливості примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України. До основних результатів наукового дослідження належать такі висновки.

1. Примирення сторін в адміністративному судочинстві – це заснований на принципах права та нормах чинного законодавства, добровільний та швидкий спосіб дружнього (мирного) погодження сторонами публічно-правового спору взаємовигідних умов примирення (у результаті взаємних поступок) у судовому порядку (без шкоди ідеї людиноцентризму та законності), що затверджуються адміністративним судом. Особливість примирення полягає в тому, що воно: 1) ґрунтується на системі загальноправових, спеціальних і особливих принципів й урегульовується нормами законодавства України; 2) обумовлює юридичні наслідки, гарантується державою й об'єктивується лише за наявності необхідних підстав і умов; 3) є формою правового консенсусу (вирішення спору щодо прав і обов'язків сторін у результаті взаємних поступок), що засвідчує плюралістичну тенденцію розширення способів вирішення публічно-правових спорів, та як факт легалізується у рамках особливого судового порядку вирішення спору; 4) своїм об'єктивним виявом має а) процедуру примирення, б) угоду про примирення (мирову угоду) та в) юридичний факт, що є результатом реалізації права на укладення угоди про примирення; 5) характеризується особливим суб'єктивним складом; 6) дозволяє виходити за межі предмета спору без порушення принципу законності, прав або законних інтересів третіх осіб.

2. Мета примирення сторін в адміністративному судочинстві: 1) як процесу полягає в досягненні сторонами публічно-правового спору реального

консенсусу, який ними добровільно досягається та який вичерпує спір шляхом взаємних поступок, не суперечить законодавству та не порушує прав і законних інтересів третіх осіб; 2) як результату процедури примирення полягає в ефективному вирішенні матеріально-правового спору шляхом примирення, наслідком чого є те, що публічно-правовий спір вирішений у законний спосіб і задовольняє сторони спору.

Завданнями примирення сторін в адміністративному судочинстві є:

- а) створення належних умов для діалогу між сторонами спору, у рамках якого задовольняється їх бажання мирно вирішити спір, знижується рівень конфліктності сторін;
- б) здійснення конструктивних переговорів між сторонами;
- в) вільне окреслення у переговорах сторонами реалістичної моделі взаємних поступок, результатом яких має стати вичерпання конфлікту;
- г) повне усвідомлення сторонами спору алгоритму дій з вирішення спору, наслідків взаємних поступок, на які вони погоджуються;
- г) складання та подання заяви про примирення;
- д) неупереджена та своєчасна перевірка судом справедливості та законності умов примирення, які ним затверджуються у разі встановлення їх відповідності вимогам законодавства;
- е) подальше виконання затверджених судом умов примирення, що обумовлюватиме відновлення правопорядку та взаєморозуміння у відносинах сторін спору, що примирились.

Функціями досліджуваного примирення є:

- а) організаційна (визначає процедурно-процесуальний контекст примирення);
- б) стимулювання сторін спору до конструктивного вирішення цього спору;
- в) аналітична (аналітична діяльність щодо оцінки суті спору, конструктивних шляхів вирішення спору, відповідності умов примирення вимогам законодавства і т. д.);
- г) інформаційно-комунікаційна (використання інформації щодо суті спору та претензій сторін спору для вироблення моделі примирення, перебування сторін спору між собою та із примирителем у комунікативних відносинах і т. д.);
- г) контрольо-

наглядова(перевірка сторонами спору, а також примирителем реальності бажання сторін спору вирішити спір шляхом примирення та здійснення ними дій, спрямованих на узгодження умов примирення; перевірка відповідності умов примирення вимогам законодавства; незатвердження судом умов примирення); д) виховна та профілактична (вироблення сторін спору уміння неконфронтації й демонстрації ними позитивного прикладу можливості уникнення конфлікту, фактичного потенціалу досягнення примирення; формування уявлення про конфлікт, який може вирішуватись у мирний спосіб і не допускатись у майбутньому шляхом усунення факторів, котрі спричиняють публічно-правовий спір).

3. Систему принципів примирення сторін в адміністративному судочинстві складають: 1) загальноправові принципи (верховенства права, справедливості, рівності та законності); 2) спеціальні принципи вирішення справи шляхом примирення (прозорості та інформативності вирішення справи шляхом примирення; диспозитивності, конструктивної змагальності (співпраці) учасників процесу вирішення справи шляхом примирення; обов'язковості ухвали про затвердження умов примирення; розумності строків вирішення справи шляхом примирення; відшкодування судових витрат сторін процесу вирішення справи шляхом примирення); 3) особливі принципи вирішення справи шляхом примирення, а саме ті, що стосуються: а) якості, особливостей вирішення спору шляхом примирення (доступності та ефективності; добровільності участі у вирішенні спору; добросовісності усіх учасників процедури вирішення спору); б) характеристики якостей примирителя (компетентності; незалежності, неупередженості примирителя та недопущення ним конфлікту інтересів; дотримання вимог конфіденційності у процесі вирішення спору шляхом примирення).

4. Суб'єктний склад примирення сторін в адміністративному судочинстві України та держав-членів ЄС складають сторони публічно-правового спору, що бажають примиритись та суддя (зокрема, в Іспанії та Франції додатково може залучатись до примирення також примиритель). З огляду на це, суб'єктний склад цієї адміністративно-правової процедури виявляється у таких «моделях»:

- 1) «проста модель» (сторони спору, що бажають примиритись та їх представники; суддя, який здійснює судовий контроль в процедурі примирення та затверджує умови примирення);
- 2) «відносно ускладнена модель» (сторони спору, що примиряються, їх представники; суддя, що схиляє сторони до примирення та/або повноцінно виконує роль примирителя);
- 3) «ускладнена модель» (сторони спору, котрі примиряються, їх представники; суддя; примиритель).

В Україні представлена «проста модель» суб'єктного складу примирення сторін в адміністративному судочинстві.

5. Систему умов вирішення спору шляхом примирення в адміністративному судочинстві складають такі групи обставин:

- 1) позитивні умови вирішення спору (уможливлюють процес задоволення бажання сторін вирішити спір), а саме:
  - а) цілісність, взаємність волевиявлення сторін публічно-правового спору;
  - б) добровільність дій сторін спору у межах процедури примирення;
  - в) доступність вирішення публічно-правового спору шляхом примирення;
  - г) наявність публічно-правового спору між суб'єктами, що бажають примиритись;
  - г) подання (й прийняття адміністративним судом) позову з матеріально-правовими вимогами до іншої сторони публічно-правового спору та відкриття провадження у справі;
  - д) наявність у суб'єктів, які подають заяву про примирення, належної міри правосуб'єктності для участі в процедурі примирення та закінчувати справу примиренням;
  - е) раціональність (адекватність) і законність умов примирення, що подаються на затвердження та затверджуються ухвалою суду;
- 2) негативні умови вирішення спору

(унеможливлують примирення сторін спору), а саме: невідповідність умов примирення завданням адміністративного судочинства у вигляді порушення прав і законних інтересів третіх сторін, суперечення закону.

Систему підстав примирення в адміністративному судочинстві складають:

- 1) нормативна підстава (ст. 190 КАС України, що застосовується у сукупності з іншими нормами цього Кодексу; статті 3, 8, 13, 15, 19, 21–68 та інші норми Конституції України; акти міжнародного права, що містять стандарти прав людини, належного урядування та правосуддя);
- 2) фактична підстава (звернення сторін спор до суду з клопотанням про зупинення провадження у справі на час, необхідний їм для примирення; зупинення провадження у справі суддею у зв'язку із початком процедури примирення; переговори між сторонами спору щодо примирення; створення умов примирення та подання їх на затвердження до суду; перевірка суддею умов примирення та волі сторін, що бажають примиритись; затвердження заяви про примирення ухвалою суду та закриття провадження);
- 3) процедурно-процесуальна підстава (клопотання, на основі якого суд ухвалою зупиняє провадження у справі на час здійснення примирення; заява про примирення; ухвала про затвердження умов примирення).

6. Процедура примирення сторін в адміністративному судочинстві складається з таких стадій: 1) неформальне (до підготовчого засідання) та формальне (на підготовчому засіданні чи пізніше) ініціювання та початок процедури примирення (початок процедури може розпочатись не раніше подання позову до суду); 2) переговори щодо можливостей примирення та узгодження заяви про примирення сторін (як правило, узгоджуються: конкретні дії, які повинні вчинити сторони спору задля вичерпання спору; часові межі надсилання заяви про примирення до суду; бажаний момент набрання чинності умов примирення; строки виконання затверджених умов про примирення); 3) подання на затвердження та затвердження заяви про примирення сторін в

адміністративному судочинстві, на якій в рамках судового контролю суд:

- а) роз'яснює сторонам примирення наслідки затвердження умов примирення;
- б) перевіряє усі умовита підстави вирішення спору шляхом примирення;
- в) затверджує умови про примирення чи відмовляє в затвердженні умов про примирення та продовжує судовий розгляд справи.

7. Основними проблемами адміністративно-правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві України є:

- 1) недосконалість теорії примирення сторін в адміністративному судочинстві, що є концептуальною основою розвитку правового регулювання примирення сторін;
- 2) фрагментарність правового регулювання примирення сторін;
- 3) розмитість орієнтирів вдосконалення правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України через відсутність в державах-членах ЄС узагальненого підходу до регулювання примирення сторін публічно-правового спору;
- 4) відсутність норм, що передбачали би: а) можливість суду та/або сторін публічно-правового спору залучити до процедури примирення судового примирителя; б) обов'язковість спроби примирення в адміністративному судочинстві; в) підстави обмеження спроби примиритись в адміністративному судочинстві;
- 5) невизначеність форми та рамок волевиявлення суб'єкта публічної адміністрації (іншого органу публічної влади) щодо умов примирення в адміністративному судочинстві.

8. У межах вдосконалення адміністративно-правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України доцільно:

- 1) розробити та прийняти проект Закону України «Про примирення сторін спору», який, зокрема міститиме статті: «Примирення сторін» (окреслюватиме мету та завдання примирення сторін); «Засади примирення сторін» (визначатиме рамки процедури примирення; принципи примирення; стандарти-вимоги до процедури примирення сторін та до примирителя);

«Примиритель» (визначатиме обсяг правосуб'єктності осіб); «Права та обов'язки примирителя» (в діяльності примирителя загалом та в процедурі примирення, зокрема); «Гарантії діяльності примирителя»; 2) розробити та прийняти проєкт Закону України «Про внесення змін до законодавства України щодо вдосконалення примирення сторін адміністративного судочинства», завдяки якому буде: а) підвищено юридичну визначеність примирення сторін шляхом визначення у ч. 1 ст. 4 КАС України понять «судовий примиритель» (п. 9-1), «примирення сторін в адміністративному судочинстві» (п. 15-1), «заява про примирення сторін» (п. 15-2); б) передбачено обов'язок секретаря судового засідання досліджувати матеріали справи на предмет можливості укладення угоди про примирення (доповнити ч. 1 ст. 63 КАС України п. 5-1); в) викладено главу 5 КАС України у новій редакції, а саме змінено назву глави 5 на «Відмова позивача від позову» та скасовано статті 190 і 191 КАС України; г) доповнено КАС України главою 5-1 «Примирення сторін», що складатиметься із: ст. 191-1 «Примирення сторін»; ст. 191-2 «Сторони спору, які бажають примиритись»; ст. 191-3 «Судовий примиритель»; ст. 191-4 «Треті особи в процедурі примирення сторін»; ст. 191-5 «Підстави та умови примирення»; ст. 191-6 «Порядок примирення сторін»; ст. 191-7 «Спільна заява про примирення сторін»; ст. 191-8 «Затвердження судом умов про примирення сторін»; ст. 191-9 «Виконання умов примирення»; г) доповнено частиною 1-1 ст. 382 КАС України, що передбачає правило, у відповідності до якого суд зобов'язує сторін подати у встановлений судом строк звіт про виконання ухвали про затвердження умов примирення; 3) доповнити КУпАП статтею 172-8-1-1 «Незаконне використання інформації, що стала відома примирителю у зв'язку із виконанням службових обов'язків».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Я. П. Адміністративно-правове забезпечення іпотечного кредитування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Тернопіль, 2020. 204 с.
2. Адміністративне право. Загальна частина : навчальний посібник / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. Київ : Центр учб. літ-ри, 2011. 216 с.
3. Аналіз стану здійснення правосуддя при розгляді адміністративних справ у 2018 році. Київ : Верховний Суд, 2019. 42 с.
4. Аналіз стану здійснення правосуддя при розгляді адміністративних справ в першому півріччі 2019 року. Київ : Верховний Суд, 2019. 61 с.
5. Антошина І. В. Інформаційна функція українського права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2015. 200 с.
6. Балашов А. Н. Роль суда в примирении сторон в административном судопроизводстве. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия : Право*. 2019. № 2. С. 174–181.
7. Бачинська О.-М. І. Принцип недискримінації і механізми його реалізації (теоретико-правові аспекти) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 254 с.
8. Белоцкая И. В., Богатенок В. О. Разрешение коллективных споров примирительных комиссиями. *Трудовое право и право социального обеспечения: научное наследие, современное состояние, перспективы развития* : матер. кругл. стола (г. Минск, 23–27 авг. 2020 г.). Минск : БГЭУ, 2020. С. 261–263.
9. Білуга С. С. Угода про примирення за наслідками досудового врегулювання адміністративно-правових спорів: особливості правової природи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. № 12, Т. 1. С. 188–191.

10. Бліхар М. М. Медіація як спосіб вирішення адміністративних спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 78–82. doi:10.32849/2663-5313/2020.10.13.
11. Бокало Н. І. Формування і розвиток ідеї рівності в праві: філософсько-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2014. 205 с.
12. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Запровадження альтернативних способів врегулювання спорів: європейський досвід для України. *Приватне право і підприємництво*. 2009. № 8. С. 162–165.
13. Бонтлаб В. В. Право на судовий захист трудових прав: науково-теоретичний аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 68–75.
14. Боровська І. А. Судовий захист права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. *Проблемні питання стану дотримання захисту прав людини в Україні* : матер. IV Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 05 груд. 2013 р.). Київ : НАВС, 2013. Ч. 1. С. 235–236.
15. Васильченко Н. О. Медіація в Україні як об'єкт адміністративно-правових відносин. *Право і суспільство*. 2018. № 2, ч. 2. С. 122–128.
16. Васильченко Н. О. Принципи медіації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 5, т. 2. С. 45–50.
17. Васильченко О. П. Принцип рівності прав і свобод людини і громадянина та його ціннісні виміри в конституційному праві України : монографія. Київ : Арт Економі, 2015. 476 с.
18. Веклич В. О. Стратегічна мета, особливості завдань і принципів діяльності суб'єктів запобігання корупції в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 130–136.
19. Гладкий В. В. Значення та значимість правового статусу в юридичній науці та практиці. *Теорія та практика сучасної юриспруденції* : матер.

XX Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 30 трав. 2019 р.). Харків : НЮУ, 2019. Т. 1. С. 30–33.

20. Гладкий В. В. Щодо гідної праці суддів в Україні. *Проблеми розвитку соціально-трудових прав та профспілкового руху в Україні* : матер. VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 трав. 2020 р.) / за заг. ред. К. Ю. Мельника. Харків : ХНУВС, 2020. С. 280–284.

21. Горещкий О. В. Медіація в адмінсудочинстві – неможливе можливо? *Юридична газета*. 2019. № 16 (670). *Юридична Газета* : [сайт]. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/insh/mediaciya-v-adminsudochinstvi-nemozhlivo-mozhlivo.html> (дата звернення: 14.08.2019).

22. Горещкий О. В. Принципи здійснення процедури примирення в цивільному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 161–165.

23. Грек Б. М., Грек Г. Б. Співвідношення принципів законності, доцільності та справедливості в теорії кримінального права. *Юридична Україна*. 2013. № 11. С. 73–80.

24. Грицаєнко О. Л. До питання альтернативних способів врегулювання публічно-правового спору. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія : Юридична*. 2019. Т. 23. С. 122-126. doi:10.5281/zenodo.3678787.

25. Гриценко В. В. Законодательные новеллы Кодекса административного судопроизводства Российской Федерации 2019–2020 годов и проблемы их реализации. *Журнал административного судопроизводства*. 2020. № 1. С. 5–10.

26. Грищук О. В. Принципи права: філософсько-правовий вимір. *Вісник Львівського університету. Серія : Юридична*. 2015. Вип. 61. С. 16–23.

27. Гудима Н. В. Принципи відкритості і прозорості в діяльності органів державного управління України (організаційно-правові засади) : монографія. Черкаси: Чабаненко Ю., 2007. 283 с.

28. Демидович О. М. Популяризація медіації як альтернативного способу вирішення медичних спорів: досвід Іспанії. Конфліктологічна експертиза : теорія та методика : матер. XVII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 лют. 2018 р.). Київ : НаУКМА, 2018. С. 15–18.

29. Есенбекова П. Т. Сущность примирительных процедур в системе альтернативных способов разрешения споров в гражданском процессе. *Перспективы развития науки в современном мире* : матер. XV междунар. науч.-практ. конф. (г. Уфа, 07 март. 2019 г.). Уфа : Дендра, 2019. С. 182–198.

30. Желтобрюх І. Л. Адміністративна процесуальна правосуб'єктність та адміністративно-процесуальний статус сторін (теоретичні аспекти співвідношення). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2020. Т. 31, № 4 (70). С. 128–133. doi:10.32838/1606-3716/2020.4/21.

31. Желтобрюх І. Л. Адміністративний процес у сучасній доктрині адміністративного права як сфера об'єктивізації статусу сторін судочинства. *Правова позиція*. 2019. № 3. С. 24–30. doi:10.32836/2521-6473-2019-3-24-30.

32. Желтобрюх І. Л. Преклюзія повторного позову в зарубіжній правовій доктрині та законодавстві України про адміністративне судочинство. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 2. С. 76–80. doi:10.15421/392047.

33. Желтобрюх І. Л. Преклюзія спростування встановлених судом обставин справи у зарубіжній правовій доктрині та законодавстві України про адміністративне судочинство. *Право і суспільство*. 2020. № 2, Ч. 2. С. 137–143. doi:10.32842/2078-3736/2020.2-2.21.

34. Желтобрюх І. Л. Примирення сторін у адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід правового регулювання та деякі перспективи вдосконалення. *Jurnalul juridic național: Teorie și practică*. 2020. № 4. С. 112–117.

35. Желтобрюх І. Л. Структура процесуальних взаємозв'язків, які виникають між суб'єктами й учасниками адміністративного процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2019. Вип. 58, Т. 2. С. 23–26. doi:10.32782/2307-3322.58-2.4.

36. Желтобрюх І. Л. Суперечності між науковою термінологією та термінологією законодавства щодо визначення суб'єктів та учасників адміністративного процесу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2020. № 5. С. 70–73. doi:10.15421/391960.

37. Задорожна С. М. Теорія та практика функціонування загальних принципів сучасного міжнародного права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2019. 474 с.

38. Заїка М. М. Інститут примирення сторін в адміністративному судочинстві: проблемні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2016. № 2. С. 133–136.

39. Залюбовська І. К. Судовий контроль як засіб забезпечення законності в сфері державного управління: історія та перспективи. *Актуальні проблеми держави і права.* 2004. № 22. С. 342–346.

40. Заросило В. О., Гладкий В. В. Хабарництво як базисна форма прояву корупції. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2018. № 16. С. 123–138. doi:10.5281/zenodo.1465480.

41. Зварич Р. В., Гривнак Б. Л. Регулятивна функція права у системі функцій права. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право.* 2017. № 4. С. 20–28.

42. Здрок А. М. Прымірыцельныя працэдуры ў цывілістычным працэсе : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.15. Мінск, 2019. 50 с.

43. Землянинова Е. А. Система функцій права. *Вестник Гродненского государственного университета имени Янки Купалы. Серия 4 : Правоведение.* 2013. № 2. С. 16–22.

44. Землянська В. В. Запровадження медіації у кримінальне судочинство України. *Прокуратура. Людина. Держава.* 2004. № 6. С. 107–111.

45. Інститут врегулювання спору за участю судді потребує вдосконалення. *Судово-юридична газета* : [сайт]. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/140687-institut-vregulyuvannya-sporu-za-uchastyu-suddi-potrebuye-vdoskonalennya> (дата звернення: 22.07.2020).

46. Карпа М. І. Публічно-правовий спір як спосіб встановлення та розмежування компетенцій органів публічної влади (теоретичні аспекти). *Державне управління та місцеве самоврядування.* 2017. № 3 (34). С. 26–34.

47. Кафарський В. В. Медіація в адміністративному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2014. Вип. 3 (6). С. 152–165.

48. Керівні принципи № 15 для кращого виконання наявної Рекомендації щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами-приватними особами : Керівні принципи, ухвалені ЄКЕП 07.12.2007. *Вища кваліфікаційна комісія суддів України* : [сайт]. URL: <https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/cepej/19-kerivnuy%20pryncup1.pdf> (дата звернення: 12.09.2020).

49. Клемпарський М. М. Співвідношення статусу особи як суб'єкта трудового права із її статусами як суб'єкта інших галузей права (на прикладі статусу державного службовця). *Форум права.* 2010. № 4. С. 462–469.

50. Коваленко А. А. Актуальні проблеми функцій і завдань фінансового права : монографія. Київ: «Вид-во Людмила», 2019. 440 с.

51. Коваленко А. А. Функції та завдання фінансового права: проблеми теорії і практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 442 с.

52. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV (у ред. від 15.08.2020). *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 18.01.2021).

53. Колесніченко В. В. Принципи права Європейського Союзу: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2010. 22 с.

54. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

55. Комірчий П. О. Адміністративно-правові засади публічної служби у правоохоронній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 611 с.

56. Комірчий П. О. Антикорупційна функція публічної служби у правоохоронній сфері України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матер. III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 07 груд. 2018 р.) : у 2 ч. Київ : НАВС, 2018. Ч. 1. С. 80–82.

57. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (у ред. від 01.01.2020). *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 18.01.2020).

58. Корецький І. О. Принцип змагальності сторін в адміністративному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 223 с.

59. Корінний С. О. Зародження та розвиток судової медіації як інституту адміністративного права. *Юридичний бюлетень*. 2017. Вип. 5. С. 152–157.

60. Костюк Н. П. Принцип справедливості в правозастосуванні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 6. С. 5–13.

61. Крисоватий А. І. Моніторинг реалізації податкової політики України. *Вісник Тернопільського державного економічного університету*. 2006. № 1. С. 18–30.

62. Кучерук Н. С. Обмеження на примирення. *Закон і Бізнес*. № 35 (1437). С. 24.
63. Леськів С. Р., Машталір Х. В., Цибульський Ю. І. Фінансування судової гілки влади України як гарантія суддівської незалежності. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 249–253.
64. Личенко І. О. Судові органи як суб'єкти адміністративно-правового захисту законних інтересів громадян України у сфері власності. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 103–106.
65. Луцюк П. С. Концептуальні засади юридичної відповідальності в сучасних умовах розвитку трудового законодавства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Сєверодонецьк, 2017. 468 с.
66. Мазаракі Н. А. Співвідношення термінів «медіація» та «примирення». *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 226–229.
67. Малярчук І. А. Платник податків як суб'єкт податкового права. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 356–361.
68. Мацелик Т. О. Суб'єкти адміністративного права: поняття та система : монографія. Ірпінь : НУДПСУ, 2013. 342 с.
69. Мельничук Ю. І. Морально-етичні принципи медіації в Україні. *Стратегія і тактика державного управління*. 2014. № 2. С. 131–135.
70. Миколенко О. М. Функції адміністративно-деліктного права (теоретико-правовий аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 484 с.
71. Михайлов А. Н. Правовий статус інших учасників адміністративного судочинства в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2015. 22 с.
72. Михайлов О. М. Доцільність примирення у справах адміністративної юрисдикції: за і проти. *Правові проблеми зміцнення української державності* :

матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 29–30 лист. 2011 р.) : у 2 ч. Одеса : ПФП, 2011. Ч. 2. С. 77–80.

73. Мищенко Е. В., Летута Т. В. Принципы судебного примирения, медиации и арбитража: сравнительно-правовой аспект. *Российское право: образование, практика, наука*. 2019. № 2 (110). С. 4–14.

74. Муравенко О. Ю. Роль і місце прокуратури в забезпеченні законності в державному управлінні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2014. 203 с.

75. Мустафин Р. Ф., Мустафина С. А., Оберемок В. О. Судебный примиритель как новый субъект административного судопроизводства. *Бизнес. Образование. Право*. 2020. № 2. С. 233–236. doi:10.25683/VOLBI.2020.51.218.

76. На розгляд Президентіві передано Стратегію сталого розвитку судової системи на найближчі п'ять років. *Президент України* : [сайт]. URL: <https://www.president.gov.ua/news/na-rozglyad-prezidentovi-peredano-strategiyu-stalogo-rozvitk-65869> (дата звернення: 03.01.2021).

77. Новосад А. С., Сойка Ю. Ю., Семенкова Н. І. Проблематика медіації як альтернативної форми врегулювання спору за участю судді чи адвоката. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2019. Т. 30, № 2 (69). С. 56–60.

78. Огречук Г. О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 213 с.

79. Оцяця А. С. Охоронна функція кримінального права України: концептуальні основи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2014. 201 с.

80. Панченко М. В. Судові органи у правовому забезпеченні гідної праці на державній службі. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 140–144. doi:10.32849/2663-5313/2019.11.22.

81. Пирожкова Ю. В. Система функцій адміністративного права України: сучасна архітектоніка та властивості. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3. С. 205–208.
82. Пирожкова Ю. В. Теорія функцій адміністративного права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 33 с.
83. Пишна А. Г. Застосування медіації для урегулювання адміністративних спорів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 3. С. 147–149.
84. Плугатар Т. А., Катаєва Е. В. Напрями вдосконалення правового регулювання юрисдикції адміністративних судів України. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4. С. 82–89.
85. Поворознюк М. І. Адміністративний позов у системі засобів захисту прав громадянина у сфері публічно-правових відносин. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 137–145.
86. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.
87. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України : монографія. Київ : Правова єдність, 2009. 300 с.
88. Поліщук М. Я. Моделі медіації: порівняльно-правовий аналіз досвіду зарубіжних країн. *Судова та слідча практика в Україні*. 2016. № 2. С. 52–56.
89. Поліщук М. Я. Становлення медіації як альтернативного способу вирішення спорів: досвід Польщі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2013. Вип. 23, ч. I, т. 1. С. 255–258.
90. Полховська І. К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2006. 191 с.

91. Полях Н.А. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві України : дис. ... д-ра філософ. : 081. Харків, 2020. 173 с.

92. Попик А. В. Адміністративно-правові засади реалізації кадрової політики в системі правосуддя : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 238 с.

93. Попик А. В. Сутність адміністративно-правового забезпечення кадрової політики у системі правосуддя України. *Правові новели*. 2020. № 11. С. 212–217. doi:10.32847/ln.2020.11.27.

94. Потапенко С. В. Диспозитивність як принцип адміністративного процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 20 с.

95. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII (у ред. від 10.12.2020). *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 11.01.2021).

96. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (у ред. від 04.03.2021). *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 06.03.2021).

97. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 (у ред. від 02.10.2013). *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 18.07.2020).

98. Противень С. Л. Примирение сторон vs разрешение дела. Новая роль суда в разрешении конфликтов. *Юрист & Закон*. 2018. № 3. *ЛИГА ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA011179 (дата звернення: 25.12.2019).

99. Прохоров К. О. Адміністративна відповідальність за порушення порядку подання декларації про доходи та ведення обліку доходів і витрат : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 261 с.

100. Пухтецька А. А. Європейські принципи адміністративного права : монографія / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Логос, 2014. 237 с.
101. Семерей Б. В. Адміністративно-правові засади реалізації принципу відкритості та прозорості у діяльності Національної поліції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 19 с.
102. Сидельніков О. Д. Інститут примирення сторін в адміністративному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 200 с.
103. Сидельніков О. Д. Інститут примирення сторін в адміністративному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 18 с.
104. Ситар І. М. Онтологічні функції права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2008. 208 с.
105. Сікорський П. І. Принципи моделювання нових контрольно-оцінювальних систем і їх застосування у середніх і вищих навчальних закладах. *Вища освіта України*. 2016. № 2. С. 44–50.
106. Скорик М. О. Теоретичні аспекти інституту корупції в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. С. 1–7. doi:10.32702/2307-2105-2019.4.49.
107. Сливка В. В. Актуальні проблеми адміністративно-правового регулювання примирення сторін в адміністративному судочинстві України. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 4 (70), Т. 2. С. 47–52.
108. Сливка В. В. Загальні та спеціальні принципи примирення сторін в адміністративному судочинстві. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 3 (61). С. 228–232.
109. Сливка В. В. Основні ознаки примирення сторін в адміністративному судочинстві. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35), Т. 1. С. 266–271. doi:10.32840/pdu.2-1.39.

110. Сливка В.В. Позитивні умови вирішення спору шляхом примирення в адміністративному судочинстві України. *Visegrad Journal On Human Rights*. 2021. № 1. S. 218-222.

111. Сливка В.В. Поняття примирення сторін в адміністративному судочинстві України. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14–15 червня 2019 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 116–118.

112. Сливка В.В. Поняття та система функцій примирення сторін в адміністративному судочинстві України. *Право і суспільство*. 2020. № 3, Т. 2. С. 35–40.

113. Сливка В.В. Правовий статус сторін публічно-правового спору, що примиряються. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р.). Запоріжжя : Запорізька міська Громадська організація «Істина», 2020. С. 87–90.

114. Сливка В.В. Пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання статусу суб'єктів процедури примирення сторін в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2021. № 49. С. 86–90.

115. Сливка В.В. Система підстав примирення сторін в адміністративному судочинстві. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 13–14 квітня 2018 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 89–93.

116. Сливка В.В. Соціально-правове значення примирення сторін в адміністративному судочинстві. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6–

7 березня 2020 р.). Харків : ГО «Східноукраїнська наукова юридична організація», 2020. С. 80–84.

117. Сльівка В. В. Цель и задачи примирения сторон в административном судопроизводстве Украины. *Правові новели*. 2020. № 12, Т. 2. С. 52–56.

118. Терещук В. В. Правовий статус суб'єктів публічного адміністрування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Тернопіль, 2020. 270 с.

119. Тимошенко В. О. Характеристика правового статусу суб'єкта кадрового забезпечення діяльності Державного бюро розслідувань. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 4. С. 156–160. doi:10.32844/2618-1258.2020.4.27.

120. Тимошенко К. И., Тимошенко Т. В. Примирительные процедуры в праве как средство предотвращения стрессовых ситуаций. *Инженерный вестник Дона*. 2011. № 4 (18). С. 69–71.

121. Тімашов В. О. Адміністративно-правове забезпечення прав громадян України в умовах євроінтеграції: доктринальні положення : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 45 с.

122. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загально-теоретична характеристика : монографія. Харків : «Друкарня Мадрид», 2012. 190 с.

123. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода про асоціацію від 27.06.2014 (у ред. від 30.11.2015). *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 03.10.2019).

124. Ухвала Вінницького окружного адміністративного суду від 04.06.2020 у справі № 120/911/20-а. *Єдиний державний реєстр судових*

рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89679668> (дата звернення: 11.07.2020).

125. Ухвала Донецького окружного адміністративного суду від 12.08.2020 в справі № 200/1879/20-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90915390> (дата звернення: 28.10.2020).

126. Ухвала Донецького окружного адміністративного суду від 24.04.2018 в справі № 805/400/18-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73689012> (дата звернення: 23.03.2020).

127. Ухвала Запорізького окружного адміністративного суду від 10.02.2021 в справі № 280/5012/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94835828> (дата звернення: 09.03.2021).

128. Ухвала Запорізького окружного адміністративного суду від 19.01.2021 в справі № 808/1077/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94260266> (дата звернення: 20.01.2021).

129. Ухвала Запорізького окружного адміністративного суду від 22.07.2019 у справі № 280/2400/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83373435> (дата звернення: 11.07.2020).

130. Ухвала Кіровоградського окружного адміністративного суду від 13.10.2020 № 340/3962/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92158010> (дата звернення: 28.10.2020).

131. Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва від 05.03.2021 в справі № 640/5847/21. *Єдиний державний реєстр судових*

рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95377055> (дата звернення: 09.03.2021).

132. Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва від 09.03.2021 в справі № 640/33816/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95407610> (дата звернення: 09.03.2021).

133. Ухвала Першого апеляційного адміністративного суду від 14.01.2021 в справі № 200/6918/20-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94128214> (дата звернення: 20.01.2021).

134. Ухвала Тернопільського окружного адміністративного суду від 24.06.2019 у справі № 500/147/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82608980> (дата звернення: 29.03.2020).

135. Ухвала Третього апеляційного адміністративного суду від 20.01.2021 в справі № 808/7863/14. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94293383> (дата звернення: 02.02.2021).

136. Ухвала Херсонського міського суду Херсонської області від 12.04.2018 в справі № 766/546/18 (провадження № 2-а/766/721/18). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73557502> (дата звернення: 22.03.2020).

137. Ухвала Хмельницького окружного адміністративного суду від 25.09.2018 у справі № 2240/2992/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76719430> (дата звернення: 11.07.2020).

138. Фильченко Д. Г. Соглашение о примирении в административном судопроизводстве. *Защита гражданских прав в условиях реформирования гражданского и гражданского процессуального законодательств* : сб. ст.

международ. науч.-практ. конф. (Санкт-Петербург, 22 мая 2015 г.) / под общ. ред. А. Н. Кузбагарова, К. Г. Сварчевского. Санкт-Петербург : Петрополис, 2015. С. 284–287.

139. Хаустова М. Г. Суб'єкт права як елемент правової системи суспільства. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 3. С. 29–38.

140. Чернявский А. Г. Система функций права в современном правоведении. *Новый юридический журнал*. 2015. № 3. С. 6–14.

141. Чехович Т. В. Конституційний принцип рівності громадян перед законом у публічному управлінні : монографія. Херсон: Гельветика, 2019. 584 с.

142. Чопко Х. І. Функції екологічного права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2013. 200 с.

143. Швидкий Я. Ю. Механізми інституційного забезпечення протидії корупції : дис. ... канд. наук з держ. управл. : 25.00.05. Київ, 2021. 238 с.

144. Шевченко А. В. Адміністративно-правове забезпечення кадрової роботи в судовій системі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Тернопіль, 2021. 416 с.

145. Шеменева О. В. Соглашения о примирении в административном судопроизводстве: принципиальная допустимость и соотношение с мировым соглашением в гражданском процессе. *Юрист*. 2016. № 10. С. 37–40.

146. Шило С. М. Особливості судового контролю за діяльністю публічної адміністрації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9), Т. 3. С. 267–271.

147. Шкляревский А. Н. Медиация в административно-деликтном процессе: быть или не быть. *Право.by*. 2020. № 3. С. 60–65.

148. Штиршов О. М. Етичне управління – складова етичної інфраструктури державної служби. *Наукові праці [Чорноморського державного*

університету імені Петра Могили]. Серія : Політологія. 2008. Т. 79, Вип. 66. С. 142–146.

149. Щербина В. І. Основні функції трудового права в умовах ринкових відносин : монографія. Дніпропетровськ : АМСУ, 2005. 266 с.

150. Юсько І. М. Функції медіації в спорах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Інтернаука. Серія : Юридичні науки. 2020. № 5 (27). С. 29–33. doi:10.25313/2520-2308-2020-5-6010.

151. Юхтенко Л. Р. Процедура примирення в адміністративному судочинстві: дискусійні аспекти доцільності застосування. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 84–90.

152. Явдокименко Д. М. Особливості вирішення адміністративно-правових спорів за чинним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 20 с.

153. Administrative Dispute Resolution Act of 1996. *Interagency ADR Working Group* : [сайт]. URL: <https://www.adr.gov/adrguide/adra1996.html>(дата звернення: 12.08.2019).

154. Alternativas para la solucion de conflictos que competen a la jurisdicción contencioso-administrativa : Report of the Supreme Court of Spain, 2016. *Association internationale des hautes juridictions administrative* : [сайт]. URL: https://www.aihja.org/images/publications/AIHJA/congres-congress/2016---istanbul/rapports_nationaux//spain-report2016.pdf (дата звернення: 02.04.2020).

155. Alternative Dispute Resolution Act of 21.04.1998. *Congress* : [сайт]. URL: <https://www.congress.gov/105/crpt/hrpt487/CRPT-105hrpt487.pdf>(дата звернення: 12.08.2019).

156. Belando Garín B. La mediación administrativa: Una realidad jurídica. *Las prestaciones patrimoniales públicas no tributarias y la resolución extrajudicial de conflictos*. València : INAP, 2015. P. 265–273.

157. Bousta R., Sagar A. Alternative Dispute Resolution in French Administrative Proceedings. *Alternative Dispute Resolution in European Administrative Law* / D. C. Dragos, B. Neamtu (eds.). Heidelberg : Springer, 2014. P. 57–83. doi:10.1007/978-3-642-34946-1_2.

158. Buchser-Martin C., Manteaux B. Le guide de la conciliation devant le tribunal d’instance : Guide à l’usage des conciliateurs / 4e éd. Paris : Ministère de la Justice, 2018. 97 p.

159. Camarillo Cruz B. El Derecho Administrativo y los Medios Alternativos para la Solución de Controversias: retos y dilemas. *Desafíos de los Medios Alternativos de Solución de Controversias en el Derecho Mexicano Contemporáneo* / A. Sánchez-Castañeda, D. Márquez Gómez, B. Camarillo Cruz (coords.). Ciudad de México : Universidad Nacional Autónoma de México, 2020. P. 113–154.

160. Carballo Martínez G. La mediación administrativa y el Defensor del Pueblo. Cizur Menor : Thomson Aranzadi, 2008. 531 p.

161. Chabanol D. Les modes non juridictionnels de règlement des litiges en droit administratif français. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*. 2017. G. 54, № 1. S. 13–22.

162. Code de conduite européen pour les médiateurs, 02.06.2004. *EUROMED Justice* : [сайт]. URL: https://www.euromed-justice.eu/fr/system/files/20090128130552_adr_es_code_conduct_fr.pdf (дата звернення: 12.10.2019).

163. Code de justice administrative (version en vigueur au 03.03.2021). *Légifrance* : [сайт]. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070933/LEGISCTA000006091521/#LEGISCTA000006091521 (дата звернення: 14.03.2021).

164. Code de l’organisation judiciaire (Version en vigueur au 20.01.2021). *Légifrance* : [сайт]. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071164/2021-01-26/ (дата звернення: 26.01.2021).

165. Code des relations entre le public et l'administration (version en vigueur au 24.04.2020). *Légifrance* : [сайт]. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000031366350/2020-04-24/ (дата звернення: 24.04.2020).

166. Code des tribunaux administratifs et des cours administratives d'appel (Version abrogée depuis le 01.01.2001). *Légifrance* : [сайт]. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071344/2021-03-04/ (дата звернення: 26.05.2020) [втрат. чин.].

167. Conciliation. *Ministère de la Justice* : [сайт]. URL: https://www.justice.fr/lexique/letter_c#Conciliation (дата звернення: 21.06.2019).

168. Conseil d'État statuant au contentieux du 06.12.2002 № 249153. *Légifrance* : [сайт]. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/ceta/id/CETATEXT000008131774/> (дата звернення: 03.09.2019).

169. Constitución Española (última actualización publicada el 27.09.2011). *Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado* : [сайт]. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229> (дата звернення: 02.04.2020).

170. De modernisation de la justice du XXIe siècle : Loi № 2016-1547 du 18.11.2016 (version en vigueur au 25.03.2019). *Légifrance* : [сайт]. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000038311192/2019-03-25/> (дата звернення: 21.06.2019).

171. De programmation 2018-2022 et de réforme pour la justice : Loi № 2019-222 du 23.03.2019 (version en vigueur au 27.12.2020). *Légifrance* : [сайт]. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000038262746/2019-03-25/> (дата звернення: 11.01.2021).

172. De simplification et d'amélioration de la qualité du droit : Loi № 2011-525 du 17.05.2011 (version en vigueur au 12.08.2018). *Légifrance* : [сайт].

URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000024021430/> (дата звернення: 03.12.2018).

173. Développer la médiation dans le cadre de l'Union européenne: Étude du Conseil d'État remise au Premier ministre le 30.07.2010 à sa demande. Paris : Conseil d'État, 2010. 90 p.

174. Dragos D. C., Marrani D. Administrative Appeals in Comparative European Administrative Law: What Effectiveness? *Alternative Dispute Resolution in European Administrative Law* / D. C. Dragos, B. Neamtu (eds.). Heidelberg : Springer, 2014. P. 539–563. doi:10.1007/978-3-642-34946-1_17.

175. EgurenGurruchaga A. Auzibarneko Bitartekaritza Administrazioarekiko Auzien Jurisdikzioaren Alorrean: Muga eta Aukerak. Leioa : Euskal Herriko Unibertsitatea, 2020. 73 p.

176. Esplugues Barona C. Mediación y arbitraje en derecho administrativo español. *Revista Boliviana de Derecho*. 2019. № 27. P. 248–271.

177. European Code of Conduct for Mediation Providers, adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ, 03–04.12.2018 № CEPEJ(2018)24. *CEPEJ* : [сайт]. URL: <https://rm.coe.int/cepej-2018-24-en-mediation-development-toolkit-european-code-of-conduc/1680901dc6> (дата звернення: 18.10.2019).

178. European Handbook for Mediation Lawmaking : Handbook, adopted at the 32th plenary meeting of the CEPEJ, 13–14.06.2019 № CEPEJ(2019)9. *Council of Europe* : [сайт]. URL: <https://rm.coe.int/cepej-2019-9-en-handbook/1680951928> (дата звернення: 18.10.2020).

179. From the Editors: The Story of a Comparative Interdisciplinary Research Project. *Alternative Dispute Resolution in European Administrative Law* / D. C. Dragos, B. Neamtu (eds.). Heidelberg : Springer, 2014. P. i–xxxiii. doi:10.1007/978-3-642-34946-1.

180. Hladky V. V. Criminometric Analysis of Corruption Permissiveness and Conditions of Pricing in Corrupt Services. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2019. Vol. 26, Iss. 2. P. 22–34. doi:10.31359/1993-0909-2019-26-2-22.

181. Joly-Hurard J. Conciliation et médiation judiciaires. Aix-en-Provence : Presses universitaires d'Aix-Marseille, 2003. 476 p. *Presses universitaires d'Aix-Marseille* : [сайт]. URL: <https://books.openedition.org/ruam/679> (дата звернення: 09.05.2019).

182. Karshieva A. I. Implementation of Mediation in the State Government Industry in Ukraine. *Публічне урядування*. 2019. № 5 (20). С. 85–96. doi:10.32689/2617-2224-2019-5(20)-85-96.

183. Ley, reguladora de la Jurisdicción Contencioso-administrativa : Ley de 13.07.1998 № 29/1998 (última actualización publicada el 19.09.2020). *Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado* : [сайт]. URL: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1998/BOE-A-1998-16718-consolidado.pdf> (дата звернення: 14.10.2020).

184. Loi fixant les règles garantissant l'indépendance des membres des tribunaux administratifs et cours administratives d'appel : Loi du 06.01.1986 № 86-14 (version abrogée depuis le 27.09.2003). *Légifrance* : [сайт]. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000693697/> (дата звернення: 28.01.2020). [не чин.].

185. Measures to prevent and reduce the excessive workload in the courts : Recommendation No. R (86) 12, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 16.09.1986 and Explanatory memorandum. Strasbourg : Council of Europe, 1987. 18 p.

186. Mirimanoff J. A., Courvoisier F. FAQ Mediation: Häufig gestellte Fragen. Genf : Slatkine, 2014. 28 s.

187. On alternatives to litigation between administrative authorities and private parties : Recommendation № Rec (2001) 9 of the Committee of Ministers to member states. *Council of Europe* : [сайт]. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2b59 (датазвернення: 26.11.2020).

188. On certain aspects of mediation in civil and commercial matters : Directive of the European Parliament and of the Council of 21.05.2008 № 2008/52/EC. *Official Journal of the European Union*. 2008. L 136. P. 3–8.

189. On the principles applicable to the bodies responsible for out-of-court settlement of consumer disputes : Commission Recommendation № 98/257/EC of 30.03.1998. *EUR-lex* : [сайт]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/LSU/?uri=CELEX%3A31998H0257> (дата звернення: 17.10.2019).

190. On the principles for out-of-court bodies involved in the consensual resolution of consumer disputes : Commission Recommendation of 04.04.2001 № C(2001) 1016 (Text with EEA relevance). *Official Journal of the European Communities*. 2001. L 109. P. 56–61.

191. Ordonnance portant transposition de la directive 2008/52/CE du Parlement européen et du Conseil du 21 mai 2008 sur certains aspects de la médiation en matière civile et commerciale : Ordonnance № 2011-1540 du 16.11.2011. *Légifrance* : [сайт]. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/download/pdf?id=KQ9ZCtJY6TKK_vjKRfoNNiBfN3SpwEW5zCoQtG6q22E= (дата звернення: 16.12.2018).

192. Pelaez Gutierrez V. La conciliation en droit administratif colombien : Thèse de Doctorat. Paris, 2013. 339 p.

193. Pilishvili M. Principles of Mediation. *Academia* : [сайт]. URL: https://www.academia.edu/42209686/Principles_of_Mediation(дата звернення: 14.08.2019).

194. Portant réforme de certaines professions judiciaires et juridiques : Loi № 71-1130 du 31.12.1975 (version en vigueur au 01.01.2020). *Légifrance* : [сайт]. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000508793/2020-08-27/> (дата звернення: 27.08.2020).

195. Portant réforme de la représentation devant les cours d'appel : Loi № 2011-94 du 25.01.2011 (version en vigueur au 25.03.2019). *Légifrance* : [сайт]. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000023474278/2020-08-27/> (дата звернення: 27.08.2020).

196. Rapport fait au nom de la commission des lois constitutionnelles, de législation, du suffrage universel, du Règlement et d'administration générale (1) sur la proposition de loi visant à instituer un médiateur territorial dans certaines collectivités territoriales, par m. F. Bonhomme : Rapport № 546, enregistré à la Présidence du Sénat le 05.06.2019. *Sénat* : [сайт]. URL: <http://www.senat.fr/rap/118-546/118-5461.pdf>(дата звернення: 27.01.2020).

197. Relatif à l'organisation judiciaire, aux modes alternatifs de résolution des litiges et à la déontologie des juges consulaires : Décret № 2016-514 du 26.04.2016. *Légifrance* : [сайт]. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000032461131/2016-04-29/> (дата звернення: 26.01.2021).

198. Relatif aux conciliateurs de justice : Décret du 20.03.1978 № 78-381 (version en vigueur au 01.01.2020). *Légifrance* : [сайт]. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006062857/> (дата звернення: 02.04.2020).

199. Relative à l'organisation des juridictions et à la procédure civile, pénale et administrative : Loi № 95-125 du 08.02.1995 (version en vigueur au 01.01.2020). *Légifrance* : [сайт]. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000024021430/> (дата звернення: 11.04.2020).

200. Relative à la répartition des contentieux et à l'allègement de certaines procédures juridictionnelles : Loi du 13.12.2011 № 2011-1862 (version en vigueur au 20.11.2016). *Légifrance* : [сайт]. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000024960344/> (дата звернення: 28.01.2020).

201. Relative au redressement et à la liquidation judiciaires des entreprises : Loi № 85-98 du 25.01.1985 (version en vigueur au 01.01.2006). *Légifrance* : [сайт]. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000693911/> (дата звернення: 29.08.2020).

202. Relative aux dispositions législatives du code des relations entre le public et l'administration : Ordonnance № 2015-1341 du 23.10.2015 (version en vigueur au 01.01.2016). *Légifrance* : [сайт]. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000031365132/2016-01-01/> (дата звернення: 24.04.2020).

203. San Cristóbal Reales S. Sistemas alternativos de resolución de conflictos: negociación, conciliación, mediación, arbitraje, en el ámbito civil y mercantil. *Anuario Jurídico y Económico Escurialense*. 2013. Vol. XLVI. P. 39–62.

204. Sauvé J.-M. Intervention à l'occasion du colloque organisé par le Conseil d'État, en partenariat avec l'Ordre des avocats de Paris et le Groupement européen des magistrats pour la médiation (GEMME – France) à la Maison du Barreau de Paris. *Le Conseil d'État* : [сайт]. URL: https://www.conseil-etat.fr/actualites/discours-et-interventions/la-meditation-et-la-conciliation-devant-la-juridiction-administrative#_ftn1 (дата звернення: 27.06.2019).

205. Sentencia de Tribunal Constitucional de España, de 03.02.2000 № 31/2000. *Tribunal Constitucional de España* : [сайт]. URL: <http://hj.tribunalconstitucional.es/es-ES/Resolucion/Show/4015> (дата звернення: 04.04.2020).

206. Sentencia de Tribunal Constitucional de España, de 08.10.2011 № 177/2011. *Tribunal Constitucional de España* : [сайт].

URL: <http://hj.tribunalconstitucional.es/es-ES/Resolucion/Show/22623> (дата
звернення: 04.04.2020).

207. Surma L. Principles of Mediation as the Basis of this Process. *ASEJ Scientific Journal of Bielsko-Biala School of Finance and Law*. 2018. Vol. 3, № 1. P. 38–41. doi:10.19192/wsfip.sj1.2018.6.

208. Terneyre P., de Béchillon D. Le Conseil d'État, enfin juge! *Pouvoirs*. 2007. Vol. 123, № 4. P. 61–72. doi:10.3917/pouv.123.0061.

209. The impact of CEPEJ guidelines on civil, family, penal and administrative mediation : Report of European Commission for the Efficiency of Justice, 16.05.2018 № CEPEJ-GT-MED(2017)8. *Council of Europe* : [сайт]. URL: <http://rm.coe.int/report-on-the-impact-of-cepej-guidelines-on-civil-family-penal-nd-admi/16808c400e> (дата звернення: 18.10.2020).

210. Tovar T. G. El uso de mecanismos alternativos de solución de controversias en materia administrativa. *Ciencia jurídica*. 2015. Año 4, № 8. P. 7–22.

211. Veny L. M. The Complexity of Administrative Appeals in Belgium: Not Seeing the Woods for the Trees. *Alternative Dispute Resolution in European Administrative Law* / D. C. Dragos, B. Neamtu (eds.). Heidelberg : Springer, 2014. P. 179–207. doi:10.1007/978-3-642-34946-1_6.

212. Verwaltungsgerichtsordnung vom 21.01.1960 (zuletzt durch vom 03.12.2020). *Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz* : [сайт]. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/vwgo/BJNR000170960.html> (дата звернення: 26.12.2020).

213. Zivilprozessordnung vom 12.09.1950 (zuletzt durch vom 22.12.2020). *Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz* : [сайт]. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/BJNR005330950.html> (дата звернення: 27.12.2020).